

TÜRKİYE’NİN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE ALDIĞI EKONOMİK BİR TEDBİR: VARLIK VERGİSİ

Yaşar ÖZÜÇETİN*
Hacı Veli GÖK**

Özet

İkinci Dünya Savaşı’nın yaratmış olduğu ekonomik buhran savaşa girmeyen ülkeleri dahi önemli ölçüde etkilemiştir. Türkiye savaşa girmemesine rağmen ekonomik açıdan özellikle, askeri alanda aldığı tedbirler nedeni ile olumsuz etkilenmiştir. Bu durumu telafi etmek adına, savaş dönemlerine özgü bir takım olağanüstü özel tedbirler alınmış bu tedbirlerden en önemlileri Milli Korunma ve Varlık Vergisi Kanunu olmuştur. Dönemine iz bırakan uygulamalar arasında yer alan Varlık Vergisi ile savaş dönemi kazançları vergilendirilmek ve stok malları piyasaya sürdürülerek, fiyat artışını engellemek amacı güdülmüştür. Varlık Vergisi Kanunu on altı ay süreyle uygulama alanı bulmuş, 15 Mart 1944’de çıkarılan bir yasa ile vergisini ödemeyenlerin borçları silinmek sureti ile kaldırılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Savaş Ekonomisi, Varlık Vergisi, İkinci Saydam Hükümeti, Birinci Saraçoğlu Hükümeti, Gayrimüslimler

AN ECONOMICAL MEASURE TAKEN BY TURKEY DURING THE SECOND WORLD WAR: VARLIK VERGİSİ ("WEALTH TAX")

Abstract

The economical crisis created by the Second World War significantly affected even the countries which had not joined in the war. Although it had not joined in the war, Turkey was also negatively affected in economical terms because of the measures especially taken in military field. In order to compensate for the losses of this situation, it took some extraordinary measures peculiar to warfare times. The most important ones of these special measures were The National Protection Law and Wealth Tax Law. Wealth Tax, one of the practices which left a mark on those days, aimed to prevent price escalation by excising warfare gains and making stocks put on the market. The Wealth Tax Law has remained in force for sixteen months. With a law enacted on 15 March 1944, it was rescinded by means of wiping off the debts of those who had not paid their taxes.

Key Words

War Economy, Varlık Vergisi (Wealth Tax), Second Saydam Government, First Saraçoğlu Government, non Muslims

* Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. yozucetin@ahievran.edu.tr

** Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

Giriş

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşından oldukça yıpranmış bir şekilde çıkmış, sömürgeci güçlere karşı kazanılan İstiklal Savaşı neticesinde Anadolu'da yeni Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Ancak, Birinci Dünya Savaşının üzerinden 21 yıl geçmesine rağmen, savaş sonrası imzalanan antlaşmalarla uluslararası geçerli bir denge oluşturulmadığı gibi, bu antlaşmalar dünyayı bir başka savaştan da alıkoyamamıştır. Yeni Türk Devleti, bahsi geçen bu savaşın dışında kalmak için müthiş bir denge siyaseti takip etmiştir.

Dünya, uluslararası ölçekte oluşabilecek yeni bir savaşa doğru sürüklenirken, savaşı tetikleyici unsurlar belirmeye başlamıştı. Rusya'da henüz Birinci Dünya Savaşı sırasında Bolşevik rejim devlette hâkim unsur olmuş, İtalya'da 1922'de Mussolini iktidara gelip diktatörlüğünü ilan ederek 1924'de Fiume'yi, 1936'da ise Arnavutluk'u işgal etmiş,¹ Almanya'da ise 1933'de faşizan tutum ve davranışları ile ön plana çıkan Hitler, Nasyonal Sosyalist Parti lideri olarak 1934'de Alman Devlet Başkanlığı makamına oturmuştur. Netice itibarıyla Almanya'da nasyonal sosyalistler, İtalya'da ise faşistlerin iktidara gelmesi ile bu iki devlet saldırgan bir politika izlemeye başlamışlardır.² Almanya 1938'de Avusturya'yı, 1939'da da Çekoslovakya'yı işgal etmiştir. 20 Mayıs 1939'da ise Berlin'de, Alman-İtalyan askeri ittifakı imzalanarak İtalya savaşındaki cephesini seçmiştir.³

Uygulamaya konulan bu saldırgan politikalar, çıkar ilişkileri ve Almanya'nın Orta Avrupa'da, İtalya'nın ise Akdeniz'de üstünlük kurma emelleri İkinci Dünya Savaşının gerekçelerinin temelini oluşturmuştur. Nihayet 1 Eylül 1939'da Alman ordularının Polonya'ya saldırması ile savaş fiilen başlamıştır. İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya karşı olan tutum ve tavrı ile savaş alanı daha geniş bir sahaya sirayet etmiştir.

İngiltere ve Fransa, Almanya'nın bu saldırgan tutumuna karşı Polonya'ya garanti vermişler ancak, her iki ülkenin de silahlı güçleri savaş alanından oldukça uzak olmaları dolayısıyla bahsi geçen taahhüt akim kalmıştır.

Almanya tarafından Polonya'nın kısmen işgal edilmesi, Polonya'ya yönelik hesapları olan bir başka ülke Rusya'nın harekete geçip, Polonya'nın doğu sınırından bu ülkeye girmesi mümkün olmuştur. Böylece, savaşın başlamasından sadece 17 gün sonra Polonya toprakları Almanya ve Rusya arasında pay edilmiştir.⁴ Almanya daha sonra Danimarka, Norveç, Belçika, Hollanda ve Fransa'yı da ele geçirecektir. Alman birlikleri, Paris'e girmeden henüz birkaç gün önce Fransa'dan pay

¹ Haluk Ülman, "1923-1968 Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler", *A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XXIII, s. 252.

² Hakan Baş, *Varlık Vergisi'nin Türk Siyasal Yaşamına Yansımaları*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2006, s. 5.

³ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1991, s. 116.

⁴ Fahri Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 361.

kapmak isteyen İtalya, 10 Haziran 1940'da İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan etmiştir.⁵

1939 yılı sonlarında başlayıp 1940'lı yıllarda cereyan eden ve yaşanan gelişmeler, Türkiye'yi de yakından ilgilendirmiştir. İtalya'nın, İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan etmesi, Türkiye'nin 1939'da Fransa ve İngiltere ile üçlü ittifak anlaşması imzalaması⁶ ve bu anlaşmaya göre, İtalya'nın İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan etmesi durumunda Türkiye İngiltere ve Fransa lehine savaşa girmek mecburiyetinde kalması⁷ söz konusu olacaktı. Ancak, dengelerin Almanya lehine değişmesi Türkiye'nin 1939'da imzalamış olduğu üçlü ittifak ilkelerinden uzaklaşmasına neden olmuş ve Türkiye 14 Haziran 1940'da tarafsızlığını ilan etmiştir.⁸ Türkiye'nin tarafsızlığını ilan etmesinin özel ve genel olmak üzere iki sebebi vardır. Özel sebebi; Türkiye'nin Almanya ile yapılacak bir savaşı göze alamamasıdır. Türkiye hem ekonomik (özellikle dış ticaret) açıdan Almanya'ya sıkı sıkıya bağlı hem de askeri açıdan Almanya'dan geride bulunmaktadır.⁹ Genel sebebi ise, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşında halledilecek hiçbir davasının olmaması, dolayısıyla varlığını düşünmek ve korumaktan başka bir çaresi bulunmamasıdır.¹⁰

1941'e gelindiğinde Almanya işgallerini genişleterek Balkanlara inmiş, İstanbul'a 100 km. kadar yaklaşmıştır. Bu gelişmeden tedirginlik duyan Türkiye, Almanya ile bir dostluk ve tarafsızlık anlaşması yapmak için harekete geçmiştir. Hitler, Sovyetleri Üçlü Pakt (Almanya, İtalya, Japonya)'a dâhil etmeye çalışmış, ancak bu mümkün olmamıştır. Balkan meseleleri yüzünden Almanya ve Sovyetler arasında 1940 yazından itibaren başlayan anlaşmazlıklar, 1941 ortalarında iki devleti karşı karşıya getirmiştir. Almanya'nın Rusya'ya saldırısı Stalingrad'da durdurulmuş, bu bağlamda Müttefik Devletler Türkiye'yi Almanya aleyhine savaşa sokmaya çalışmışlardır. İngiliz Başbakanı Churchill'in İnönü ile birçok kez görüşmesi dahi kendileri açısından olumlu bir sonuç vermemiştir.¹¹ Aralık 1941'de savaşa dahil olan ABD ve Sovyet-İngiliz Dış İşleri Bakanları 1 Aralık 1943'de yayınladıkları ortak bildiriye, Türkiye'nin bir an önce savaşa girmesi gerektiğini ifade etmişler, ancak Türkiye, bu konuda ikna edilemeyince 1944'de görüşmeler kesilmiştir.¹² Aynı zamanda Müttefiklerin, 1943'te Sicilya'ya çıkarma yapması üzerine İtalya teslim olmuştur. 1944'de ise Müttefiklerin Normandiya çıkarmaları sonucu, Batı Avrupa Alman kuvvetlerinden temizlenmeye başlanmıştır. Böylece, 1944'de Almanya'nın savaşı kaybedeceğinin anlaşılması ile birlikte Türkiye, öncelikle

⁵ Feridun Cemal Erkin, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başınur Matbaası, Ankara 1968 s. 161.

⁶ Mehmet Gönübol, C. Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1990, s. 121.

⁷ A. Başer Kafaoğlu, *Varlık Vergisi Gerçeği*, Kaynak Yay., İstanbul, 2005, s. 20, 21.

⁸ Rıdvan Akar, *Varlık Vergisi Kanunu Tek Parti Döneminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği*, Belge Yay., İstanbul, 1992, s. 11.

⁹ Kafaoğlu, *age.*, s. 21.

¹⁰ Aydemir, *age.*, s. 144.

¹¹ Hasan Çetin, *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Durumu (1939-1945)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2007, s. 227.

¹² Bülent Çıldır, *İkinci Dünya Savaşı Dönemi, İktisadi Tedbirlerden; Varlık Vergisi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ank, 2002, s. 8.

Ağustos 1944'de Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmiş ardından 23 Şubat 1945'de ise Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir.¹³ Daha sonra Türkiye'den Almanya'ya yapılan krom sevkiyatı durdurulmuştur. Sovyet ordularının Berlin'e 50 km. yaklaştıkları ve Müttefik ordularının da Köln civarında bulundukları sırada alınan bu savaş ilanı kararı, yalnızca sembolik bir anlam taşımaktadır.¹⁴ İki gün sonra 25 Şubat 1945'de Türkiye, Boğazlar üzerinde kendisine bazı stratejik üstler verilmesi şeklinde beklenmedik Rus istekleriyle de karşılaşmıştı.¹⁵ Neticede Almanya, 7 Mayıs 1945'de savaştan çekilmiş, Japonya'da 14 Ağustos 1945'de teslim olmuştur.¹⁶

Türkiye uyguladığı oyalama ve denge politikası ile savaş dışında kalmış, ancak Türk dış politikası, savaş dönemi ile birlikte ekonomik kısıtlamaların önemli ölçüde etkisini hissetmiştir.¹⁷ Ülke, savaş ekonomisinden ayrı tutulamamıştır.

1. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'nin Ekonomik Durumu ve Alınan Önlemler

Türkiye, İkinci Dünya Savaşına katılmamış olsa da 1940-45 yılları arası ülkede, savaş ekonomisi şartlarında yaşanmıştır. Devlet, ordunun iâşesini sağlamak amacıyla daha fazla tüketim malını piyasadan çekmek durumunda kalmış, mevcut dengelerin değişmesine sebebiyet vermiştir. Çalışma dönemindeki büyük bir kitlenin üretim alanından çekilerek silâh altına alınması üretimde düşmelere neden olmuştur. Üretimin azalması doğrudan devlet gelirlerinin azalması anlamı taşımaktadır.¹⁸

Türkiye, 1940'da nüfusu 17.869.901 olan bir tarım ülkesidir. Topraklarının ancak %10'u işlendiği halde, nüfusun %70'i tarım alanında çalışmaktadır.¹⁹ İkinci Dünya Savaşı sırasında, Türkiye bir yandan savaşın dışında kalmaya çalışırken öte yandan olası saldırılara karşı savunmasını güçlendirmeye çaba sarf etmektedir. Dolayısıyla bu dönemde yapılan bütçe harcamalarının büyük bölümünü, savunmaya yönelik harcamalar oluşturmuştur. Bütçenin 1940'da %53'ü, 1941'de %55'i, 1942'de %54'ü, 1943'de %52'si ve 1944'de de %51'i milli savunmaya ayrılmıştır.²⁰ Bütçe gelirlerinin yarısından fazlasını askeri harcamalara ayıran Türkiye, dış yardımlardan çok iç borçlanmaya giderek bütçede eşitliği sağlamaya çalışmıştır.²¹ İthalat miktarı 1937-39 yılları arasında 736 milyon TL'den, 1940-45 arasında yılda

¹³ Çetin, *agt.*, s. 228.

¹⁴ Çıldır, *agt.*, s. 8.

¹⁵ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasi Anlaşmaları*, C. I, Ankara, 1981, s. 101.

¹⁶ Armaoğlu, *age.*, s. 402.

¹⁷ Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye*, (çev. M. A. Kayabağ-Örgen Uğurlu), Örgün Yay., İstanbul, 2002, s. 75.

¹⁸ Çetin, *agt.*, s. 71; Ahmet Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1988, s. 31; Ercan Haytoğlu, "Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 1945'te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)" *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.3, 1997, s. 51.

¹⁹ Weisband, *age.*, s. 75.

²⁰ Çıldır, *agt.*, s. 9.

²¹ Akar, *age.*, s. 15.

ortalama 348 milyon TL'ye gerilemiştir. İhracat ise 1937–39 arasında yılda 615 milyon TL'den, 1940-45 yılları arasında yılda 348 milyon TL'ye düşmüştür.²²

Yaşanılan ekonomik sıkıntıların giderilmesi adına başa gelen hükümetler çeşitli önlemler almışlardır. Savaş döneminde Türkiye'de Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükümetleri bulunmuş, bu iki hükümet de savaş döneminde ekonomik açıdan birbirinden farklı politikalar takip etmişlerdir. Ancak, her iki hükümet de ekonomide devlet müdahalesini ön plana çıkarmışlardır.

25 Ocak 1939'da hükümeti kurmakla Saydam görevlendirilmiş, savaş döneminin ilk hükümet başkanı olmuş, hükümetinin ekonomi politikası: Ülke içerisinde tarımsal ürünlerin pazarlanamamasından doğan sıkıntıları gidermek,²³ mevcut bütçe imkânları ile ordunun ve halkın iase ihtiyaçlarını karşılamak ve dış ticareti doğrudan devlet eli ile yapmak olmuştur. Bu amaçla, öncelikle Milli Korunma Kanunu kabul edilmiş, iç ve dış ticaret ofisi kurulmuştur.²⁴ Saydam Hükümeti, tarımsal ürünleri düşük fiyatla satın alma yoluyla savaş dönemi ekonomik zorluklarını aşmaya çalışmış, ilk olarak, bütün ticari stokların kamu kuruluşlarına devredilmesini sağlayan kararlar ile işe başlamıştır. Ardından 1940'ın sonlarına doğru tacirlerin, tahıl, pamuk ve yün stoklarının hükümetçe saptanan fiyatlardan kamu kuruluşlarına satmaları gerektiğini bildiren bir karar çıkmıştır. Büyük çiftçiler ise ürettikleri ürünleri kendilerine yetecek olanının dışındakileri devletçe belirlenen fiyat tarafından devlete satmaları yönünde karar çıkarılmıştır.²⁵ Ancak alınan tüm önlemlere rağmen bu dönemde karaborsa, istifçilik ve rüşvet gibi sorunlar önlenememiş ve fiyat artışları sürmüştür.²⁶

Hükümetin karşı karşıya kaldığı sorunların başında tarım ürünlerinin pazarlanmasındaki sıkıntı ve ithalatın daralması gelmektedir. Dar gelirli olanların artan fiyatlar karşısında içine düştükleri sıkıntı, tüccarların ellerinde bulunan malları stoklaması, içinde bulunulan durumu daha da zorlaştırmıştır. Saydam Hükümeti bütün bunlarla baş etmek için sıkı ekonomik tedbirler almak durumunda kalmıştır.²⁷ Savaşın yıkıcı etkisinden korunmak maksadıyla ekonomik açıdan alınan tedbirsiz hareketlerden bir diğeri de 1940'da çıkarılan Milli Korunma Kanunu' olmuştur.²⁸

Şevket Süreyya Aydemir'e göre, Milli Korunma Kanununa giden yolda savaş başlamadan önce Türkiye'de alınan ilk ekonomik önlem "müdafaa ekonomisi" hakkında rapor olmuştur. Bu rapor savaşın başlamasından birkaç gün sonra 4 Eylül 1939'da tamamlanarak Ekonomi Vekili Hüsnü Çakır'a sunulmuş, ardından da Başbakanlığa gönderilmiştir. Başbakanlığa bu raporun yanında bir de "İktisadi Müdafaa Kanunu Tasarısı" arz edilmiştir. 26 Aralık 1939'da Başbakan, Milli İkti-

²² Deniz Ergeç, Milli Burjuvazi Yaratılma Sürecinde Varlık Vergisinin Rolü, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005, s. 26.

²³ Akar, *age.*, s. 15.

²⁴ Çıldır, *agt.*, s. 10.

²⁵ Ergeç, *agt.*, s. 28.

²⁶ Çıldır, *agt.*, s. 10.

²⁷ Çetin, *agt.*, s. 74.

²⁸ Çıldır, *agt.*, s. 24.

sadi Korunma Kanun Projesi'ni CHP Grup Başkanlığına sunarak incelenmesini istemiştir. Komisyon: *"Cihanın günlük siyasi gidişi, memleketi her gün yeni ve ani bir olay ile karşılaştırmak ihtimali bulunduğundan, hükümetin bu projede işaret edilen salahi-yetlerle donatılması..."* sonucuna varmıştır. Netice itibari ile projenin Gruba sunulmasına karar verilmiş, ilk Savunma Kanun projesi böylece CHP Grubunun oluşturduğu komisyon tarafından benimsenmiştir. Fakat bu yeterli gelmemiştir. Bunun üzerine Parti Grubu Recep Peker'in başkanlığında yeni bir komisyon oluşturmuş ve bu komisyon 70 maddelik muaddel bir tasarı hazırlamıştır. İşte "Milli Korunma Kanunu" adını alan tasarı bu şekilde ortaya çıkmıştır. Neticede bu kanun Ağustos 1960'a kadar yürürlükte kalacaktır.²⁹

Milli Korunma Kanunu, hükümete ekonomiyi yeniden düzenlemek amacı ile geniş yetkiler vermiştir. Milli Korunma Kanununun hükümete verdiği yetkiler: İstihsal ve istihlaki sevk ve idare, devlet eli ile istihsal, toplama, stok ve dağıtma, ticareti kontrol, tanzim, sevk ve idare, ihtikârla mücadele³⁰ şeklinde olup, böylece, devletin ekonomiye müdahale etme olanağı genişlemiş buna karşılık özel sektör devletin hâkimiyeti altına girmiştir.³¹ Kanunla birlikte hükümet, sanayi ve maden kuruluşlarının neleri, hangi miktarda üreteceğini ve bunların gerçekleştirilmesi için işletmelerde yapılması zorunlu değişiklikleri tespit ve bunları kontrol etmeye yetkili durumuna gelmiş ve hükümetin almış olduğu bu zorunlu önlemlere uymayan işletmelere devletin el koyması kabul edilmiştir.³² Adı geçen kanunla meydana gelen devlet müdahalesi genel olarak üç alanda toplanmaktadır. İlki, her türlü üretim faaliyetlerini kapsamakta olup, fabrika, maden ve tarım arazilerinin denetimi ve bunlara el konulmasıdır. İkincisi, dış ve iç ticaretle ilgili müdahale olup, devlet dış ve iç piyasaya alıcı olarak girebilmesidir. Üçüncüsü ise iş hayatına yönelik müdahale olup, İş Kanununun sağladığı hakları askıya alabilmesidir. Ayrıca kanunun suç saydığı karaborsa, stok, istifçilik gibi fiilleri yapanlara da 10 liradan 5000 liraya kadar para cezası, 2 yıldan 5 yıla kadar da sürgün ve 7 günden 2 aya kadar da hapis cezası uygun görülmüştür.³³

Görüldüğü gibi savaş süresince hükümetlerin önündeki en önemli sorun geniş halk kitlelerinin yaşadığı geçim zorluğu ve buna neden olan üretim, ithalattaki daralma ve enflasyondaki artış olmuştur. Savaş süresince, olağanüstü koşullarda hükümetler de olağanüstü önlemlere başvurmuş, fiyat denetimleri ve tarım ürünlerine el koyma ile telafi etme girişimlerinde bulunmuşlardır. 18 Ocak 1940'ta

²⁹ Aydemir, *age.*, s. 211, 212, 213.

³⁰ Serkan Yel, *Varlık Vergisi Karşısında Azınlıkların Tutumu*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2009, s. 108.

³¹ Cemil Koçak, *Siyasi Tarih*, (Yay. Yön. Sina Akşin) *Türkiye Tarihi, C. 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yay., İstanbul, 1992, s. 130.

³² Emine Demirci, *Çok Partili Sisteme Geçiş Sürecinde CHP'de İdeolojik Arayışlar (1945-1950)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 22.

³³ Çıldır, *agt.*, s. 25.

TBMM’de kabul edilen 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu ile hükümetin bu türden müdahale olanakları artırılmıştır.³⁴

Milli Korunma Kanunu’nun çıkarılmasının ardından bu kanundan güç alınarak³⁵ hükümet tarafından bazı kararlar ortaya konulmuştur. Bu kararlar şu şekildedir: 1941’de Ticaret Ofisi ve Petrol Ofisi kurulmuş, bu ofisler sayesinde petrol ithalat ve ihracatını yapmak ve petrolün yurt içi dağıtımını ve fiyatını belirlemek amaç edinilmiş, Ticaret Bakanlığı’na bağlı olarak İâşe Müsteşarlığı oluşturulmuş, 1942’de temel gıdaların halka dağıtımı için Dağıtma Ofisi ve Mahalli Dağıtma Birlikleri kurulmuştur.³⁶ Ayrıca, dahili ihtiyaçlar için el koyma kararlarının alınması, Fiyat Murâkabe Komisyonu’nun kurulması, narh uygulamasına yönelik, ücretli iş yükümlülüğü, özel teşebbüse uygulanan fazla mesai kararının alınması ve gayrimenkul kiralarının artırılmaması da Milli Korunma Kanunu çerçevesinde alınan kararlar içinde olmuştur. Çıkarılan bu kararlar arasında hafızalarda en çok yer edineni ekmek karnesidir. Bu kararlar birlikte, yedi yaşına kadar çocuklara günde 187,5 gram, yedi yaşından büyüklere 375 gram, ağır işçilere ise 750 gram ekmek tahsis edilmiştir.³⁷

Genel olarak Milli Korunma Kanunu, özel teşebbüsün etkinliğini azaltan bir kanun olarak gözükmektedir. Kanunda özel teşebbüsü teşvik eden ve özel teşebbüse pay ayıran yönler de bulunmaktadır.³⁸ Ancak, Kanuna muhalefet suçundan içinde özel sektöründe bulunduğu birçok kişi çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Bunlar arasında dönemin ünlü sanayicilerinden Vehbi Koç da bulunmaktadır.³⁹

Bütün bu çıkarılan kararlar ve Milli Korunma Kanunu’na rağmen fiyat artışları, karaborsa ve istifçiliğin önüne geçilememiştir.

Başbakan Saydam’ın 1 Temmuz 1942’de ölümü üzerine İnönü, Dış İşleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu’nu hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Saraçoğlu’nun Başbakanlığa getirilmesi aslında anlamlı bir mesaj içermektedir: Mevcut dış politikanın ve savaşa yönelik tutumun aynı şekilde sürdürüleceği müttefik ve mihver ülkelerine anlatılmaktadır.⁴⁰

Saraçoğlu Hükümeti ile birlikte önceki hükümet döneminde alınan kararlardan vazgeçilmiş, ekonomi ve fiyatlar üzerindeki devletin müdahale ve denetimi bir ölçüde kaldırılmıştır. Böylece fiyatlarının artmasının ve karaborsanın önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ancak alınan önlemler ifade edilen bu amaçları gerçekleştirilmeye uzak kalmıştır. Sonuç olarak, fiyatlar hiç beklenmedik ölçüde yükselirken, karaborsa da aynen devam etmiştir.⁴¹ Saraçoğlu Hükümetine göre, devletin eko-

³⁴ Murat Koraltürk, “Türkiye Ekonomisi (1923–1960)”, *Türkler*, (Editörler) Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C.17, s. 591.

³⁵ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Yay., Ank, 1994, s. 177.

³⁶ Baş, *agt.*, s. 11.

³⁷ Çıldır, *agt.*, s. 25, 26.

³⁸ Çetin, *agt.*, s. 83.

³⁹ Çıldır, *agt.*, s. 26.

⁴⁰ Akar, *age.*, s. 16.

⁴¹ Koçak, *agm.*, s. 130.

nomi ve ticaret üzerindeki yoğun müdahalesi enflasyon, ihtikar ve iâşe gibi sorunları çözemeyecek politikalar. Saraçoğlu buradan hareketle, ekonomik bunalımın sorumlusunun devlet müdahalesi olduğunu düşünerek mevcut ekonomi politikalarında önemli değişiklikler gerçekleştirmiştir. Bu doğrultuda, denetim komisyonları ve kurulları, İâşe Müsteşarlığı'nın illerdeki örgütleri ile Merkez Teşkilatı ve Dağıtma Ofisi lağvedilmiştir.⁴²

Müdahaleci ekonomik bir politika izlemek yerine daha liberal bir ekonomik politika izlemeyi tercih eden Saraçoğlu, fiyatlar ve piyasa üzerindeki denetimleri en düşük seviyeye çekerek üretimin artırılmasını ve bunun sonucunda da enflasyon artışının kendiliğinden duracağını düşünmüştür.⁴³ Bu amaçla Saraçoğlu Hükümeti, 23 Haziran - 4 Ağustos 1942 tarihlerinde aldığı karar ile zeytinyağı, sabun, pirinç, bulgur, nohut ve bakla fiyatlarını serbest bırakmıştır. Hükümet böylece, fiyatların düşmesini ve karaborsa piyasasının iflasını amaç edinmiştir. Fakat arzu edilen olmamış fiyatların serbest bırakılması ile birlikte, fiyatlar aniden tırmanışa geçmiştir.⁴⁴ Fiyatların aniden tırmanışa geçmesi ve yaşanan ürün sıkıntısı sonucunda hükümete karşı güvensizlik oluşmaya başlamıştır. Ancak, Saraçoğlu yaşanan bu bunalımın kendi döneminde uygulanan ekonomik politika ile değil Saydam Hükümeti döneminde uygulanan müdahaleci ekonomik politikanın bir sonucu olduğunu belirtmiştir.⁴⁵

Saraçoğlu Hükümeti tarafından müdahale ve denetimin kaldırılması ve gıda maddelerinin satışlarının serbest bırakılması, ekonominin bir anda "arz ve talep kanunlarına terk edilmesi" gibi bir sonucu doğurmuştur.⁴⁶ Fiyatların genel düzeyinde önemli derecede artış hareketleri görülmüş ve yasadışı kazançların önüne bu dönemde de geçilememiştir.⁴⁷

Bu olumsuz ekonomik manzara karşısında Saraçoğlu Hükümeti, önlem olarak olağanüstü iki vergiyi hayata geçirecektir. Bunlardan ilki "Varlık Vergisi Kanunu" diğeri ise "Toprak Mahsulleri Vergisi"dir. Kasım 1942'de kabul edilen Varlık Vergisi Kanunu daha çok tüccar kesimi ilgilendirirken, 1944'de kabul edilen Toprak Mahsulleri Vergisi çiftçi kesimini ilgilendirmiş ve bu vergi ile 1946'da kaldırılmasına kadar 167 milyon TL toplanmıştır.⁴⁸

Yukarıda da belirtildiği gibi, savaş koşullarının Türkiye'yi ekonomik zorluğa sokması, askeri harcamaların artması ve hammadde sıkıntısının yaşanması karşısında hükümet olağanüstü tedbirlere başvurmak durumunda kalmıştı.⁴⁹ Savaş sırasında kaynakların çoğunun özellikle, milli savunmaya harcanması nedeniyle

⁴² Akar, *age.*, s. 16.

⁴³ Çıldır, *agt.*, s. 30.

⁴⁴ Çetin, *agt.*, s. 106.

⁴⁵ Ergeç, *agt.*, s. 32.

⁴⁶ Akar, *age.*, s. 17.

⁴⁷ Çıldır, *agt.*, s. 31.

⁴⁸ Ergeç, *agt.*, s. 33.

⁴⁹ Günver Güneş, "Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Toplumsal Yaşama Etkileri", *Türkler*, (Editörler) Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C.17, s. 618.

yeni gelir kaynakları yaratılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Maliye Bakanlığı bünyesinde bir komisyon kurularak, 12 Aralık 1941’de komisyon tarafından rapor hazırlanmıştır. Hazırlanan bu raporda 2395 sayılı Kazanç Vergisi Kanunu’nda yapılacak değişikliklerle yeni bir vergi modeli önerilmiştir. Buna göre, kazanç vergisi ödeyen mükelleflerin artırılması ve 1 Ocak 1939 tarihinden sonraki gayrimenkul alış ve satışlarında %50 “fevkalade” vergi alınması teklif edilmiş fakat komisyonun bu önerisi dikkate alınmamıştır.⁵⁰ Bu arada basında fevkalade kazançların vergilendirilmesi tartışmaları da sürmüştür.

Saraçoğlu, 5 Ağustos 1942 günü TBMM’de okumuş olduğu hükümet programında artan fiyatlar ve alınacak önlemler konusunda konuşurken sözlerini şu cümleler ile bitirmiştir: *“Arkadaşlar biz Türk’üz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve lâakal (en az) o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir... Biz halkçı idik, halkçıyız ve daima da halkçı kalacağız. Tek partili bir devlet kurmuş olmamız, başlıca bu büyük hakikate dayanıyor. Biz, ne sarayın, ne sermayenin, ne de sınıfların saltanatını istiyoruz. İstedüğümüz sadece Türk Milleti’nin hâkimiyetidir.”*⁵¹

Daha sonra basında 1942 senesinin yaz ayları boyunca gayrimüslimler hakkında olumsuz yönde yayınlar ön plana çıkmıştır. Bu yazılarda gayrimüslimler karaborsacılık ve vurgunculukla ilişkilendirilmişlerdir.⁵²

12 Eylül 1942’de defterdarlıklara gönderilen ve ekalliyetlerin mal varlıklarının tespit edilerek ayrı bir cetvelde gösterilmesini bildiren genelgesi doğrultusunda yapılan çalışmalarda harp zamanında fevkalade kazanç sahibi olanlar dört kategoride sınıflandırılmıştır. Bunlar M (Müslüman), G (Gayrimüslim), D (Dönme), ve E (Ecnebi) gruplardır. Bunlardan M grubu yalnızca Müslüman tüccarları kapsarken, G grubu T.C. vatandaşı olan Ermeni, Rum ve Musevi vatandaşları kapsamaktadır. D grubu geçmişte islamı seçmiş vatandaşlardır. Daha çok Museviler bu gruptadırlar. E gurubu ise yabancı bir ülkenin uyruğunda olan ama Türkiye’de ticari ve kültürel faaliyet gösteren kişileri kapsamaktadır. Genelde bu grupların, özelde ise ekalliyetlerin saptanması ve mal varlıklarının ortaya çıkarılması için yapılan çalışmalarda vergi dairelerinin, tek tek kişilerin, adres ve mal varlıklarını istedikleri, mal varlıklarının tahmininde ciddi yanlışlıklara düşüldüğü görülmektedir.⁵³

Saraçoğlu Hükümeti’nin, özellikle gayrimüslimleri vergilendirmeyi hedefleyen bir kanun hazırladığının İstanbul’da duyulması üzerine, gayrimüslimlerin cemaat temsilcilerinden meydana gelen bir grup, Saraçoğlu ile görüşmek için Ankara’ya gelmişlerdir. Temsilciler, Varlık Vergisi Kanunu’nun hazırlandığından haberleri olduğunu belirterek, Saraçoğlu’na: *“Efendim, siz ne kadar vergi toplamayı düşünüyorsunuz... 300 milyon mu toplamak istiyorsunuz, yoksa 200 milyon mu toplamak istiyorsunuz? Siz bunu bize bırakın, biz bunu kendi aramızda toplayalım ve hüküme-*

⁵⁰ Rıdvan Akar, *Aşkale Yolcuları, Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*, Belge Yay., İstanbul, 2000, s. 54.

⁵¹ Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İletişim Yay., İstanbul, 2000, s. 142, 143.

⁵² Çetin, agt., s. 115.

⁵³ Çıldır, agt., s. 39, 40.

tinize verelim" şeklinde bir teklifte bulunmuşlar, Saraçoğlu ise: "Biz bu teklifi nasıl kabul ederiz? Biz modern bir devletiz." şeklinde cevaplamıştır. Saraçoğlu, daha sonraki beyanlarında ise: "Ben Osmanlı Devleti'nin sadrazamı değilim. Bana böyle bir teklifte bulunamazlar." demiştir. Bu iki konuşmada da, Osmanlı ideolojik anlayışından ve yönetiminden farklılığı mesajını vermeye çalışmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kendi vatandaşlarını vergilendirecek mekanizmalara sahip olduğunu belirterek "milli hâkimiyet" konusunda geri adım atılmayacağını hatırlatmıştır.⁵⁴

29 Ekim 1942 de Cumhuriyet Bayramı kutlamaları dolayısı ile Varlık Vergisi Kanunu çıkmadan bir kaç gün önce Ankara Hipodromu'nda konuşma yapan İnönü şunları dile getirmiştir: "Milletin her şeyini ordusuna vermesi ve vatan selameti için her sıkıntıya katlanmak kabiliyetinde olması, büyük belaya karşı başlıca teminatımızdır. Doğru yoldan sapan soysuzların, ne kadar marifetli ve hileli olursa olsun, eninde sonunda her halde yakalanacaklarına şüphe etmeyiniz." İnönü, iki gün sonra, 1 Kasım 1942'de TBMM'nin resmi açılışını yaparken şu benzer konuşmayı yapmıştır: "Bulanık zamanı, bir daha ele geçmez fırsat sayan eski bataklık çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metai yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar ve bütün bu sıkıntıları politika ihtirasları için büyük fırsat sanan ve hangi yabancı milletin hesabına çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı, büyük bir milletin bütün hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadır."⁵⁵ İnönü, böylece yapmış olduğu bu konuşmalar ile çıkarılacak Varlık Vergisi Kanunu hakkında kamuoyunu hazırlamıştır.

Varlık Vergisi Kanun Taslağı, TBMM'de görüşülmeden önce 10 Kasım 1942 de Bütçe, Maliye, Adliye ve İktisat Komisyonu üyelerinin oluşturduğu geçici komisyonda Başbakanın da iştiraki ile ele alınmıştır. Ardından Kanun Meclis'e çıkarılmadan son kez CHP Grup Toplantısında gizli olarak görüşülmüştür.⁵⁶ Kanunun, CHP grup toplantısında ele alınmasından sonra, kanun resmen hazırlanarak TBMM'ye getirilecektir.

2. Varlık Vergisi Kanunu ve Kanunun Hayata Geçirilmesi

Varlık Vergisi'nin gerekçesi ve amacı, kanun layihasında, ekonomik şartların darlığından doğan güçlükleri istismar ederek yüksek kazançlar elde ettikleri halde, kazançları ile orantılı bir derecede vergi vermeyenlerin kazançları ile orantılı bir derecede katılması gerektiği ve içinde bulunulan zor durumda herkesin göstermesi gereken fedakârlık şeklinde ifade edilmektedir.⁵⁷

⁵⁴ Aktar, age., s. 144, 146.

⁵⁵ Aktar, age., s. 147.

⁵⁶ Baş, agt., s. 42. Bu oturumun zabıtları yayınlanmamıştır. Ancak grup toplantısında konuşulanları, grup toplantısına katılan Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu, hatıratında, Saraçoğlu'nun bu toplantıdaki sözlerini şu şekilde anlatmaktadır: "Bu kanun aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldırarak, Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz." Çıldır, agt., s. 43.

⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, C.28, İçtima 4, TBMM Matbaası, Ank, 1942, s. 1; Bülent Kara, Tabiiyetten Vatandaşlığa Geçiş Sürecinde Türkiye'de Azınlıklar (1923-1950), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Erzurum 2004, s. 217.

Komisyon çalışmaları sonrası Varlık Vergisi Kanunu, 11 Kasım 1942'de TBMM'de görüşülmüştür. Başbakan Saraçoğlu, konu ile ilgili kürsüde şunları dile getirmiştir: *"Alelumum eşya fiyatlarının bu günkü delice artışında, filvaki istihsal azlığı-
nın, ithalat noktasının, yanlış tedbirlerin bilhassa doymak bilmeyen hırsın ve intikârın
geniş hisseleri vardır. Fakat bütün bunların tesiri kadar diğer bir vakıa vardır ki o da teda-
vüldeki Türk parasının mütemadiyen artması ve 700 milyona çok yaklaşmış olmasıdır.
Nitekim ufak dertlere ilaç aranırken bu büyük yarayı ihmal etmek bittabi doğru olmazdı.
Onun için diğer işlerle beraber bütün dikkat ve ihtimamızı bu yara üstünde toplamayı ve
bir ilaç bulmayı en önde gelen bir vazife saydık."* diyerek mevcut olan bir durumun
tespitini yapmıştır. Verginin amacı ile ilgili de; durumun düzeltilmesi için tedavü-
le çıkan paranın bir kısmının vergi olarak geri alınması gerektiğini belirterek, alı-
nacak bu verginin bir defaya mahsus olacağını ifade edip, vergi alınacak kişilerin
ise savaş yıllarında yüksek miktarda kazanç elde edenler arasından olacağını dile
getirmiş ve ayrıca bu verginin, ekonomiye başta Türk parasının değerinin artması
olmak üzere birçok yönden fayda sağlayacağı üzerinde durmuştur.

Daha sonra kürsüye gelen Müstakil Grup Başkanı Ali Rana Turhan, hüküme-
tin söz konusu kanun teklifine sıcak baktığını ve aynı hedef doğrultusunda başka
layihaları da beklediklerini,⁵⁸ Antalya Mebusu Rasih Kaplan, İkinci Dünya Sava-
ş'ının Türkiye'de yarattığı etkiye binaen devletçe ve hükümetçe alınan bir tedbir
olduğunu, İstiklal Savaşı sırasındaki Tekâlif-i Milliye emirlerinde olduğu gibi aynı
şeyin şimdiki savaş durumunda da varlıklı vatandaşlardan beklenilmesi gerekti-
ğini,⁵⁹ İstanbul Mebusu Kâzım Karabekir, *"Evvela kanunun adı 'Varlık Vergisi'dir.
Varlık bizde malum olduğu üzere daha ziyade mevcudiyet manasındadır. İkincisi, servet
manasına kullandığımız zamanda dahi bu kanunun muhtevasıyla biraz tezat teşkil ediyor.
Çünkü vergiyi servet sahibi olanlar değil, aşırı kazanç sahibi olanlar verecektir. Eğer encü-
men münasip görürse bunun adına 'Aşırı Kazanç Vergisi Kanunu' diyelim."* diyerek
kanunun adı ile içeriğinin mütenasip olmasını, Bitlis Mebusu Süreyya Örgüevren
ise, kanunun büyük bir nirengi noktası teşkil ettiğini⁶⁰ ifade ediyorlardı.

Konuşmaların ardından Varlık Vergisi Kanunu'nun oylamasına geçilmiş, otu-
ruma 350 milletvekili katılmış, kanun oybirliği ile kabul edilmiştir. 76 milletvekili
ise oylamaya katılmamışlardır. Oylamaya katılmayan milletvekillerinden Ankara
Milletvekili Falih Rıfkı Atay, Bolu Milletvekili Fethi Okyar, İzmir Milletvekili Celal
Bayar dikkat çeken isimler arasındadır. Oylamaya katılmayan Gayrimüslim mil-
letvekilleri ise; Ankara Milletvekili Dr. Nikola Taptas ile Niğde Milletvekili Dr.
Abravaya Marmaralı'dır. Gayrimüslim milletvekillerinden oylamada olumlu
yönde oy kullananlar ise; Afyon Milletvekili Berç Türker ile Eskişehir Milletvekili
İstamat Özdamar⁶¹ olmuştur.

⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, C.28, s. 23.

⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, C.28, s. 27.

⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, C.28, s. 27, 28.

⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, C.28, s. 33, 35.

11 Kasım 1942'de kabul edilen Varlık Vergisi Kanunu, 12 Kasım 1942'de Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁶² Kanunu'nun kabul edilmesinin ardından kamuoyunda kanuna, karaborsa ve fiyat artışı sorunlarını çözecek bir kurtarıcı gözüyle bakılmaya başlanmıştır.⁶³

11 Kasım 1942 tarihli ve 4305 sayılı ve toplam 17 maddelik Varlık Vergisi Kanunu'nun önemli maddelerinin içeriği: Birinci ve ikinci maddeler verginin mevzuu ile ilgiliydi. Birinci maddesinde, servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalade kazançları üzerinden alınacak bir defaya mahsus olmak üzere, Varlık Vergisi adıyla bir mükellefiyetin tesis edildiği belirtilmiştir. İkinci maddede, mükellefiyete tabii tutulanlar beş grupta toplanmıştır. Bu gruplar şunlardır.; 1. Kazanç ve Buhran Vergisi mükellefleri yani 2395 ve 2728 sayılı kanunlarla ek ve tadilleri gereğince mükellef bulunanlar, 2. kazancı olan büyük çiftçiler, 3. muayyen bir gayri safi iradın veya kıymetin fevkinde binaları ve arsaları bulunanlar, 4. bir yıllık gayri safi gelirinin toplamı 2.500 liradan ve arsalarının vergide kayıtlı değerleri 5.000 liradan yukarı bulunanlar ve bu miktarların indirilmesinden sonra geriye kalan gelirlerle bu vergiyi verebileceği komisyonlarca kararlaştırılanlar. Bu grupların dışında kalan ve 1939'dan beri ticaret ve sanatla uğraştığı halde layihanın yürürlüğe gireceği tarihte işlerini bırakmış olanlar da göz ardı edilmemişti. Bir başka ifadeyle 1939'dan beri 2395 veya 2728 sayılı kanunlar gereğince, vergiye tabii bir iş ve teşebbüsle uğraştığı halde bu kanunun yayını tarihinde işini bırakmış, devir etmiş veya tasfiye etmiş olanlar yine varlık vergisine tabi tutulacaktı. Buna ilave-ten meslekleri tacir, komisyoncu, tellal veya simsar olmadığı halde 1939'dan beri bir defaya mahsus olsa bile ticari muamelelere aracılık ederek komisyon ya da aracılığa karşılık her ne adda olursa olsun para veya ayniyat almış olanlar da bu Varlık Vergisi kapsamına alınmıştır.

Altıncı maddeyle verginin miktarı tespit edilirken, sekizinci madde verginin tarhını içermektedir. Bu madde: Komisyonların, şirketlerin mükellefiyetlerini tespit ederken o şirketlerin ortaklarının edindikleri servetlerinin miktarını ve fevkalade kazançlarını araştırarak bunların da mükellefiyetlerini takdir etmelerini öngörüyordu. On birinci madde de ise komisyon kararlarının, şehir ve kasabalar- da gelir dairelerinin kapılarına ve köylere, münasip mahallere listeler yapıştı- rılmak sureti ile ilan ve tebliğ olunacağı ifade ediliyordu. Kısacası verginin nasıl tebliğ edileceği konusunda bilgiler vardı. On ikinci madde ise verginin tahsili ile ilgiliydi. Buna göre mükellefler, vergilerini tebliğ tarihinden itibaren 15 gün içinde mal sandığına yatırmak zorundaydılar. Ayrıca 15 günlük müddetin geçmesini beklemeden, mahallin en büyük mal memurunun lüzum gördüğü mükelleflerin menkul ve gayrimenkul malları ile alacak, hak ve menfaatlerinin ihtiyaten hazine karar verebilecekti. 15 günlük süre içinde yatırılmayan vergilerin, vergi miktarına

⁶² "Varlık Vergisi Kanunu", *Resmî Gazete*, Sayı: 5255, (12 Kasım 1942).

⁶³ Akar, *Aşkale Yolcuları...*, s. 73.

zamanın dolmasından itibaren birinci hafta için %1, ikinci hafta için ise %2 zam uygulanacaktı. Ayrıca ilan tarihinden itibaren bir ay müddetinde borçlarını ödemeyen mükellefler, borçlarını tamamen ödeyinceye kadar memleketin herhangi bir yerinde bedenî kabiliyetlerine göre askerî mahiyete hâiz olmayan genel hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde çalıştırılacak ve bunlara verilecek ücretin yarısı, borçlarına karşılık kesilecekti. Kadınların ve 55 yaşından büyük erkeklerin borçları hakkında Tahsili Emval Kanunu uygulanmakla beraber, bunların çalıştırılmayabileceği hususu da yine bu maddede yer almıştır. On üçüncü madde ise, bir önceki maddedeki yazılı karara karşı herhangi bir dava açılmayacağı belirtilmiştir.⁶⁴

On iki ve on üçüncü maddelerin uygulama şekillerini gösteren yönetmelik 1 Temmuz 1943'de yürürlüğe konulmuştur. On ikinci maddede, 55 yaşından büyük erkeklerin borçlarını ödeyememeleri durumunda çalıştırılmayabileceği 11.11.1942 tarihli kanunda belirtilmişken, 20.01.1943'da çıkarılan bir ek kararname ile 55 yaşını aşmış mükellefler de çalışma mecburiyetine tabii tutulmuşlardır.⁶⁵

Verginin hesaplanması ve ilanı ile birlikte komisyonlar oluşturulmuş, bu komisyonlar tarafından mükelleflerin ödeyecekleri vergiler belirlenip ilan edilmiştir. Verginin hesaplanması ve ilanı yaklaşık bir ay sürmüştür.⁶⁶

Bu komisyonlar illerde Vali, ilçelerde Kaymakam, Defterdar veya Mal Müdürü ile Belediye ve Ticaret Odalarının kendi içlerinden seçtikleri iki kişiden oluşmuştur.⁶⁷ Oluşturulan komisyonlar 15 günlük sürede tahakkuk işlemlerini tamamlamak için, tam gün çalışmışlardır. On beş gün içinde, komisyonların bütün yükümlülerin vergi matrahlarını belirtmesi gerekmektedir. Her ne kadar komisyonun elinde daha önceden Müslüman (M) ve Gayrimüslim (G) ayırımına göre oluşturulmuş cetveller varsa da bunların yeterli olmadığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine dönemin İstanbul Defterdarı Faik Ökte şöyle bir tasnife gitmiştir: Beyannamei Müslim (BM), Beyannamei Gayrimüslim (BG), Fevkalade Müslim (FM), Fevkalade Gayrimüslim (FG), İrath Müslim (İM), İrath Gayrimüslim (İG), Hizmet Erbabı (HE), Anonim Şirket (ANŞ), Büyük Çiftçi (BÇ), Müteahhit (MÜ) ve Emlak Sahipleri (EML). Daha sonra merkezin şifahi emri ile bunlara Dönmeler (D) grubu da eklenecektir.⁶⁸ Yayınlanan herhangi resmi bir evrak olmamakla birlikte Ökte'nin ortaya koyduğu vergilendirme oranları şu şekildedir:

Anonim Şirketlere (M) ve (G) ayırımı yapılmaksızın 1941 safi kazancından, 1942 senesinin vergi ve zamları çıkarıldıktan sonra kalan miktarın yarısı kadar vergi salınmıştır.

Fevkalade (M) grubunun vergisi, son harp yıllarında elde ettikleri tahmin olunan kazançları toplamının 1/8'i kadardır.

⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, C.28, s.1, 29, 30, 31.

⁶⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 080 18 01 02 101 10 19.

⁶⁶ Çildir, agt., s. 51; Akar, Varlık Vergisi... s. 54.

⁶⁷ Baş, agt., s. 48.

⁶⁸ Faik Ökte, Varlık Vergisi Faciası, Nebioğlu Yay., İstanbul, 1951, s. 85.

Fevkalade (G) grubunun vergisi, son harp yıllarında elde ettikleri kazancın yarısı kadardır. Vergi bütün varlıklarının yarısına kadar da çıkabilir.

Aile anonim şirketlerde ve kolektif şirketler de (M) veya (G) olduklarına göre vergileri tayin olunur.

Büyük çiftçilerin vergisi varlıklarının %5'idir.

Emlak sahibi (G)'lerden fevkalade sınıfa girmeyenler, emlak gelirin 1500 lirası üstünde kalan kısmı kadar bir vergi ile teklif edilecektir. Örneğin 5000 lira iratlı, mülkü olan (G)'den 3500 lira vergi alınacaktır.

3000 liradan aşağı iratlı emlak için (M)'lere vergi tarh olunmayacaktır. Fazla olanlardan vergi (G)'lerin dörtte biridir. Örneğin 5000 lira iratlı mülkü olan bir (M)'ye 875 lira vergi tarh olunacaktır.

Küçük seyyarlara umumiyetle 500 lira vergi teklif edilecektir. Aylığı, 40-50 lira arasındaki hizmet erbabı vergiden muaf tutulacaktır. Ev sanat erbabı yalnız (G)'lerden teklif edilecektir.

Mihver tebaası Yahudiler, muhtekirler, dönmeler (D), (G) ile (M) arası bir muameleye tabii tutulacaklardır.⁶⁹

Ökte'nin başında bulunduğu, "Estimatörler" diye de bilinen Maliye Müfettişleri grubu tarafından, Fevkalade Sınıf ve İratlı Mükellef Gruplarına dâhil olan toplam 1384 Müslüman ve 3822 Gayrimüslim mükellefin ne kadar vergi ödeyeceklerinin ön hazırlığı yapılmıştır.⁷⁰ Daha sonra komisyonlar tarafından mükelleflere duyurulmak üzere vergi listeleri hazırlanmıştır. Vergi listeleri hazırlanırken, her mükellef için çeşitli vergi dairelerinden alınan raporların yanı sıra, bankalardan alınan imzasız ve tasdiksiz bilgiler, CHP il ve ilçe başkanlıklarının raporları, Milli Emniyet Teşkilatı raporları ve güvenilir tüccarların beyanları, vergi matrahının belirlenmesinde temel alınmıştır.⁷¹ Böylece estimatörler, bu kaynaklardan gelen bilgileri yorumlayarak vardıkları kanaate göre vergi miktarını belirleyerek onaylanmak üzere komisyona göndermişlerdir.⁷² Bu komisyonlara yörenin en büyük mülki amiri olan kaymakam veya vali başkanlık etmektedir. Kendi bölgelerinden en yüksek vergi tahsilâtı yaparak, Ankara'nın gözüne girmek isteyen mülki amirlerin çoğunlukta olduğu dikkati çekmekle birlikte, İstanbul Valisi Lütfi Kırdar gibi bazı valiler de vergi oranlarını düşürmeye gayret etmişlerdir.⁷³

Komisyonlar tarafından Türk girişimcilerden yıllık cirolarının %5'i kadar vergi alınırken bu oran, Rumlara %156, Yahudilere %179 ve Ermenilere de %232 oranında yansımıştır.⁷⁴ Komisyonlarda seyyar satıcı, hademe, şoför gibi 26 bin gayrimüslim de tespit edilerek bunlara da vergi uygulanmıştır.⁷⁵ Komisyonlarda yapı-

⁶⁹ Ökte, *age.*, s. 86, 87.

⁷⁰ Baş, *agt.*, s. 51.

⁷¹ Çetin, *agt.*, s. 124.

⁷² Baş, *agt.*, s. 51.

⁷³ Akar, *Aşkale Yolcuları...*, s. 79.

⁷⁴ Çetin, *agt.*, s. 124.

⁷⁵ Ergeç, *agt.*, s. 39.

lan incelemelerde, ülke genelinde 114.368 mükellef tespit edilmiştir. Belirlenen bu mükelleflerin büyük bir bölümü de azınlıkların en yoğun olarak yaşadıkları İstanbul, İzmir vb. gibi yerlerde bulunmaktadır. Rıdvan Akar, 1935 nüfus sayımına dayanarak yapmış olduğu değerlendirmede İstanbul nüfusunun yaklaşık %22'sinin, İzmir ili nüfusunun ise %6'sının Türk olmadığı şeklindedir. Kanunda Türk-azınlık ayırımına ilişkin bir ifade bulunmamasına rağmen uygulamada gayrimüslimlerin Türklerden dört misli fazla vergi ödemekle zorunlu kılınmış oldukları görülmektedir. Tahakkuku yapılan verginin %60'ı, toplam tahsilâtın ise %55'i gayrimüslimlere aittir.⁷⁶ Savaş döneminde kazancı en yüksek olan tüccarlar olmuş, Varlık Vergisi'nin en büyük yükünü de sözü edilen dönemde Türkiye'nin tüccarlarının büyük bir kısmını oluşturan gayrimüslimler taşımıştır.⁷⁷

Vergi hesaplanmasının tamamlanmasından sonra, Varlık Vergisi Komisyonları 16 Aralık 1942'den itibaren vergi tarhiyatlarını halka duyurmaya başlamış, verginin ödenmesi için de yaklaşık bir ay gibi bir süre verilmiştir.⁷⁸

Varlık Vergisi Kanunu ile Türkiye genelinde 114.368 mükellefe toplam 465.384.820 lira vergi tahakkuk ettirilmiştir. Tarh edilen para miktarı piyasada bulunan paranın yarısından fazladır. Tarh edilen verginin yaklaşık %80'i İstanbul'a ait olup, İstanbul'daki vergi mükelleflerinin toplam mükelleflere oranı yaklaşık %55'dir.⁷⁹

Varlık Vergisi tarhiyatı vergi dairelerindeki ilan tahtalarına asılan listelerle duyurulmuştur. Bu şekilde basında ve kamuoyunda 15 günlük süre içinde haber ve rivayete dayanan Varlık Vergisi tarhiyatı gerçeklik kazanmıştır. İlanların asılması ile birlikte, vergi oranları hemen dikkat çekmiş ve tartışmalar başlamıştır. Tartışmalar iki noktada yoğunlaşmıştır: İlki vergi oranlarının haksız ve gerçekçi olmadığı yönündeki itirazlar,⁸⁰ ikincisi ise mükelleflerin 15 gün içinde ödeme yapmaları gerekliliğidir.⁸¹ Sürenin bu kadar kısa olması nedeni ile gayrimenkul satış ilanlarında artış görülmeye başlanmıştır.⁸²

Varlık Vergisi müelliflerinin tahsilât sırasında tabii tutulacakları muamele ve tatbikat hususunda uygulanacak esaslar ise İcra Vekilleri Heyeti'nin 07.01.1943 tarihli toplantısında kabul edilmiş ve şu şekilde belirlenmiştir:

1. *“İlk on beş gün içinde borcunu ödeyerek vergi ile ilişkileri kalmayan mükelleflere, işlerini devam ettirebilmek için bankalar ve müesseseler tarafından kolaylık gösterilecektir.*

⁷⁶ Murat Koraltürk, agm., s.592; Akar, age., s. 60.

⁷⁷ Mahmut Goloğlu, *Millî Şef Dönemi (1939-1945)*, Kalite Yay., Ank, 1974, s. 173.

⁷⁸ Çıldır, agt., s. 59.

⁷⁹ Çıldır, agt., s. 59.

⁸⁰ İzmir'de Bünyamin Nahum adlı bir gayrimüslim vatandaş, kendisine tarh edilen vergi miktarında kanunsuzluk bulunduğunu düşünerek Maliye Vekâleti'ne durumun düzeltilmesi için bir telgraf göndermiş; ancak yapılan incelemeler sonucu kendisine "tarh edilen vergide kanunsuzluk ve maddi bir hata görülmediği Vekâletçe anlaşılmıştır" denilmiştir. B.C.A. 030 10 0 0 135 971 23.

⁸¹ Sürenin 15 gün gibi kısa bir süre aralığında tutulmasının nedeni, istif edilmiş malları piyasaya çıkarabilmek ve mal-para kaçırılmasını önlemeye çalışmaktır. 15 günlük süre aştığı takdirde birinci hafta içinde yüzde bir, ikinci hafta içinde ise yüzde iki zam olacağı Kanunun on ikinci maddesinde belirtilmiştir.

⁸² Akar, *Varlık Vergisi...* s. 58.

2. İlk on beş günü takip eden ve birincisinde %1, ikincisinde ise %2 zam ile verginin tahsilini gerektiren iki haftalık dönemlerde, Tahsili Emval Kanunu'nun uygulamasında sakınca görülmemesi ile birlikte bu selahiyetin mümkün olduğu kadar kullanılmaması ve sadece bu dönemde, mallarını kaçırmaları ihtimali çok yüksek olan şüphelilere karşı takibat icrası uygun görülmektedir.

3. Gerek ilk on beş günlük gerekse onu takip eden iki haftalık süre içerisinde vergi borcunu kısmen ya da tamamen ödemeyenler hakkında, Tahsili Emval Kanunu Hükümlerine göre takibat yapılması zorunludur. Ancak bu konuda şu noktalar göz önünde tutulmalıdır.

Vergi borcunun en az yarısını ödeyen mükelleflerden mallarını kaçırmak ya da saklamak ihtimali olanlar hakkında hemen takibata geçilir. Bu ihtimal söz konusu olmayanlar hakkında ise Maliye Vekâletince veya Vekâletçe verilecek bir talimata göre, mahallerince belirlenecek lüzum ve icaplara göre, mükelleflerden teminat alınmak sureti ile veya bakiye borçlarını satış ve kazançlarından ödeyebileceklerine kanaat getirenler hakkında teminata lüzum olmaksızın icra takibinin altı ayı geçmemek üzere geri bırakılması ve çalışma mecburiyetinin sonraya bırakılması uygun olur.

Vergi borcunu hiç ödemeyen veya yarısından çok az miktarını ödemiş olanlar hakkında, Tahsili Emval Kanunu hemen uygulanacaktır.

Yukarıdaki iki maddede yazılı olanlardan, mesela mahalle bakkalları gibi basit ticaretle uğraşan mükelleflerle seyyar ve müstahdemler hakkında takibata girişmeden önce Vekâletin müsaadesi alınmalıdır.”⁸³

İlan edilen listelerde en yüksek tahakkuk gemi armatörü Barzilyan ve Binjamen kampanyasına aittir ve iki milyon lira ile ikinci sıradadır. Binjamen ile yapılan röportajda, “Kimi omuzda silahla hudut bekler... Kimi servetini vatan uğruna seve seve feda etmek mevkiinde kalır. Bu sonuncu vazife birçok emsalimiz gibi bizim firmamızı da düşmüş oluyor. Bu hizmete ne kadar ağır olursa olsun seve seve katlanacağız.” demiştir. İzak Kohen ise yaptığı açıklamada, “Firmamıza kesilen vergiyi ağır bulmadığımı söyleyemem. Fakat onun böyle ağır oluşu bize asıl vaziyetimizi unutturamaz. Vatan mademki böyle istiyor, böyle olsun.” demiştir. Asılan ilanlara göre bir milyonun üstünde vergi ödeyecek olan 11 mükelleften 9'u gayrimüslimdir. Diğer ikisi de (D) grubundandır.⁸⁴

Listelerde İstanbullu mükellefler şaşkınlık yaşamışlar ve itiraz haklarının da olmaması sebebi ile beklemeye başlamışlardır. Bu durumu fark eden hükümet, kanunun on birinci maddesine dayanarak bir açıklama yapmış⁸⁵ ve vergiye yapılan itirazların tahsilâtı durdurmayacağını açıklamıştır. Ancak, İstanbul'da verginin cezasız ödenme süresinde mükelleflerin ancak üçte birinden az bir kısmı vergilerini ödemişlerdir (yaklaşık 110 milyon lira). Bu durum, mükelleflerin vergiyi öde-

⁸³ B.C.A. 030 18 01 02 100 110 17.

⁸⁴ Akar, *Varlık Vergisi...* s. 58, 59.

⁸⁵ Varlık Vergisi Kanunu Madde On bir: Komisyon kararları nihai ve kati mahiyette olup bunlara karşı idari ve adli kaza mercilerinden dava açılmaz. Ayrıntılı bilgi için Bkz. TBMMZC, Devre 6, C.28, İçtima 4, s. 31.

mekte istekli olmadıklarını göstermektedir. Ancak, ödemek istediği halde nakit sıkıntısı nedeni ile ödeme yapamayan mükelleflerde bulunmaktadır. Bunun üzerine hükümet, bahsi geçen bu mükelleflerin nakit sıkıntılarını çözümlemek amacıyla, borcunun %20'sini ödeyenlere milli bankaların kredi açacağını duyurmuştur. Mükellefler emlak, emtia, senet ve tahvilat üzerinden kredi alabilecekler ve başvuru yapanların haciz işlemleri de durdurulacaktır. Uygulamada, 15.000 kişinin Emlak ve Kredi Bankasına, 3000 kişinin de Emniyet Sandığı'na başvurduğu görülmüş dolayısıyla uygulama sınırlı kalmıştır. Kanunun onuncu maddesine⁸⁶ dayanılarak, Varlık Vergisi'nin tahsilâtı sırasında ek bir komisyon kurularak unutulmuş vergi mükellefleri için iki aylık bir çalışma sonunda 902 mükellefe, 4.312.750 lira vergi tarh edilmiştir. Bu yeni yükümlülerin, yapılan istihbarat çalışmalarının ürünü olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁷

16 Aralık 1942'den itibaren iller, Varlık Vergisi listelerini ilan etmiş ve tahsilât- lar başlamıştır. Varlık Vergisi'nin yasal tahsilât süresi daha önce de belirtildiği gibi, bir aydır. Bu bir aylık dönem de üç devreden oluşmaktadır. Bu devrelerden ilki 15 günlük normal, ikincisi Verginin %1 cezalı yatırılacağı birinci hafta, üçüncüsü ise; Verginin %2 cezalı yatırılacağı ikinci haftadır. Tahsilâtın ilk günlerinde mükellefler- rin büyük bir bölümü beklemeyi uygun görürken asıl yoğunluk son ödeme günü yaşanmıştır. İstanbul'daki vergi daireleri son ödeme günü olan 4 Ocak 1943 günü saat 19.00'a kadar tahsilât yapmıştır. Bu tahsilâtın toplamı 17.071.406 lira olmuştur. Ancak, ödeme miktarı hala az olup, İstanbul'da tarh edilen verginin ancak %16,5'lik bölümü olan 57.751.842 lira normal devre içerisinde yatırılmıştı. Normal ödemelerin sona erdiği 5 Ocak 1943'den itibaren borçlarını ödemeyen mükellefle- rin listesi asılmaya başlanmıştır. Cezalı ödeme haftasının son gününe kadar İstan- bul'da 700 bin lira cezalı tahsilât yapılmıştır. Mükellefler, ödeme yapmak için ceza- lı ilk haftanın da son gününü beklemişler ve bu devrenin de son günü olan 11 Ocak 1943 tarihinde İstanbul'da 7.769.311 lira vergi tahsilâtı yapılmıştır. Böylece baştan beri İstanbul'da toplanan miktar 60.000.000'un üzerine ulaşmıştır. 13 Ocak 1943'den itibaren ise vergiler %2 cezalı tahsil edilmeye başlanmıştır. %2 cezalı tahsille birlikte İstanbul'da alınan toplam vergi miktarı 87.000.000'u bulmuştur. 13 Ocaktan itibaren borcunu ödemeyen mükelleflerin ise kanunun on ikinci maddesi gereği sevk işlemleri başlamıştır. Vergi ödeme takviminde ilk bir aylık ödeme döneminde İstanbul'da gayrimüslimler kendilerine tarh edilen verginin %14'ünü öderken, Müslümanlar %68'ini ödemişlerdir. Bunun nedeni ise gayrimüslimlerin ödemesi gereken verginin, Müslümanların ödemesi gereken vergiye kıyasla çok daha fazla olmasıdır. Ökte, bu durumda şu ifadelerle yer vermektedir; (M) gru- bundaki bazı kişilerin kendilerine tarh edilen vergi miktarının azlığından dolayı

⁸⁶ Varlık Vergisi Kanunu Madde On: Mükelleflerin tespiti sırasında komisyonlarca unutulmuş olanların isimleri komisyonların dağıl- masından itibaren en geç iki ay içinde varidat dairelerince tespit olunarak yedinci madde hükmü dairesinde yeniden teşkil edilecek komisyonlara bildirilir. Komisyonlar, azami on beş gün içinde bu mükelleflerin vergi miktarlarını kararlaştırmaya mecburdurlar.

⁸⁷ Akar, *Varlık Vergisi...*, s. 61; Çıldır, *agt.*, s. 66.

şaşırmış, verginin ilan günü sevincinden kurban kesen (M) grubu mükellefler olmuştur. Bahsedilen bu gelişmeler, mükellefler arasında verginin azınlık karşıtı bir uygulama olduğunun düşünülmesine yol açmıştır.⁸⁸ Sözü edilen bu dönemde İstanbul'da 61.763 yükümlüden sadece 20.000 kadarı borcunu ödemiştir. Geriye kalan 40.000'i aşkın yükümlü ödeme yapmamıştır. Ödeme yapmayanların sayısı Ankara'da 600, İzmir'de ise 1700 olmuştur.⁸⁹

Varlık Vergisi tahsilâtı sırasında çeşitli şahıs ve kurumlara siyasi ilişkiler ve siyasi nüfuz kullanımı ile indirim yapıldığı gözlemlenmiştir. Vergilerinde indirim yapılanların başında ecnebler gelmektedir.⁹⁰ (E) grubu mükelleflerin, vergi tarhının yapıldığı süreçte, ilk etapta mecburi istikraza tabii tutulması düşünülmüş ancak daha sonra bu tasarıdan vazgeçilerek bu kişiler Varlık Vergisi yükümlüsüne dönüştürülmüştü. (E) grubunun vergilendirilmesinde ölçüt olarak (M) grubuna tarh edilen vergi tutarı düşünülmüştür. Bunun tek istisnası Mihver ülkeleri Almanya, Avusturya, Romanya vb. tebaasında olan Musevilerdir. Savaştan kaçarak Türkiye'ye iltica eden bu Musevi'lere daha sonra (G) grubuna uygulanan oranlar tarh edilmiş ve "hiçbir ülkenin, diğer ülke tebaasına kendi tebaasına uyguladığı ölçülerin üstünde vergi almayacağı" gibi devletler hukukunun temel ilkelerinden biri, Mihver devletlerinin tebaasına uygulanmıştır. Ecneblerin vergilendirilmesinde ortaya çıkan ilk sorun, ikamet adreslerinin olmaması olmuş, dolayısıyla ancak %10'una yakın bir bölümü tespit edilebilmiştir.⁹¹ Verginin ilanından hemen sonra (E) grubu mükellefleri belli bir miktar vergi ödedikten sonra ödemeyi kesmişlerdir. Zira ister Mihver Devletleri, isterse Müttefikler olsun Varlık Vergisi'ne, karşı bir tutum içerisinde bulunmaktadırlar. Bu durum, bu devletlerin konsoloslukları aracılığı ile direkt olarak hükümete yapmış oldukları tazyikten anlaşılmaktadır. Konsolosluklar kendi pasaportlarını taşıyan yükümlülerin isim ve adreslerini, servetlerini ve vergilerini bir liste halinde tespit ederek bir nota ile Dış İşleri Bakanlığı'na bildirmişlerdir. Daha sonra (E) grubuna uygulanacak vergi miktarını tespit etmek üzere bir komisyon kurulmuş ve bu grubun vergilerinde indirim yapılarak yeniden düzenleme yoluna gidilmiştir. Bu gruba yapılan indirim %36,13 olmuştur. Yapılan bu indirime rağmen, (E) grubu vergilerini ödemekte tereddüt etmiş, bunun üzerine Hükümet vergilerin 15 gün içinde ödenmemesi halinde bu gruba icra yoluna başvurulacağını bildirmiştir. Bunun üzerine vergi tutarı beş bin liradan yukarı olanların ödemesi gereken toplam meblağ 73.697.652 lira olup, yapılan indirim neticesi 48.591.590 lira olarak tespit edilmiş ve bu tutarın 42.548.878 lirası ödenmiştir.⁹² Ecnebi gruba yapılan vergi indirimlerinin ardından (M) grubu, bu vergi indirimine itiraz ederek hükümet üzerinde bu konuda tazyik oluşturmaya başlamışlardır. Bunun üzerine, (M) grubu yükümlülerinden 378'inin vergile-

⁸⁸ Akar, *Aşkale Yolcuları...* s. 185.

⁸⁹ Çıldır, *a.g.t.*, s.67, 68; Yel, *agt.* s. 133, 134, 135; Ökte, *age.*, s. 129.

⁹⁰ Çıldır, *agt.*, s. 72.

⁹¹ Akar, *Varlık Vergisi...* s. 62.

⁹² Yel, *agt.*, s. 140, 142; Akar, *Varlık Vergisi...* s. 63, 66.

rinde 6.832.372 liralık bir ertelenme olmuştur. (G) grubunda ise 37 mükellefin toplam 2.225.550 liralık vergisi incelenmiş, bu vergiler 1.316.516 liraya indirilmiştir.⁹³

Varlık Vergisi'nin son ödeme tarihinden sonra, kanunun on ikinci maddesinin uygulanacağı bu süreçte icra-haciz ve zorunlu çalıştırma işlemleri yer alacaktır.⁹⁴ Vergisini vermeyen ya da veremeyen mükelleflerin çalışma kampına gönderilmesi ve bu kişilerin tamamının gayrimüslim grubundan olması dikkati çekmiştir. Verginin son ödeme günü 20 Ocak 1943'te sona ermiştir. 21 Ocak 1943'ten itibaren ise haciz ve satış yolu ile tahsilâta başlanmıştır.⁹⁵ Varlık Vergisi Kanunu'nun on üç ve on dördüncü maddesine göre gayrimenkullerin satışı, tahsilât komisyonunun kararı ile ilgili, il ya da ilçenin en büyük mülki amiri tarafından gerçekleştirilecektir. Eğer mal için müşteri çıkmaz ya da bedeli düşük görülürse, hazine tarafından irat kabul edilecektir. 21 Ocak 1943'ten itibaren borcunu ödemeyen mükelleflerin gayrimenkulleri satışa çıkarılarak elde edilen gelire vergi borcu olarak el konulacaktır. İstanbul'da 885 gayrimenkul haciz yolu ile satılmıştır. Bunlar arasında 330 ev, 197 dükkân, 190 arsa, 80 apartman, 42 depo, 7 han, 8 fabrika, 5 fırın, 12 tarla, 2 hamam, 1 köşk, 4 han odası, 5 mağaza, 2 deniz motoru ve 3 gemi bulunmaktadır.⁹⁶ Varlık Vergisinden borçlu bulunan Suriyeli ve Lübnanlıların gayrimenkullerinin satılabilmesi hakkındaki Adliye ve Maliye Vekilliklerinin 12.05.1943, 23.06.1943 tarihli ve 112.1120.872, 3232.76.11191 sayılı teklifleri icra vekilleri heyetinin 22.07.1943 tarihli toplantısında ülkede bulunan gayrimenkullerinin satışı uygun görülmüştür.⁹⁷

1943 yılının ilk altı ayında, İstanbul'un altı ilçesinde toplam 2742 gayrimenkulün satış işlemi gerçekleşmiştir. Bu satışların %16'sı Varlık Vergisi ile ilgili doğrudan satışlardır. Varlık Vergisini ödemek için satılan gayrimenkullerin %67,7'sini Müslüman/Türk grubu satın alırken, %2,3'ü ise azınlık grupları tarafından satın alınmıştır. Ortalama değeri 16,521 lira olan bu gayrimenkullerin o yıllarda İstanbul'un en değerli gayrimenkulleri olduğu ifade edilmektedir. Bu gayrimenkullerin %30'u, Kamu İktisadi Teşekkülleri (Sümerbank, Toprak Mahsulleri Ofisi, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.), Milli Bankalar (İş Bankası), Milli Sigorta Şirketleri (Umum Sigorta, Milli Reasürans), İstanbul Belediyesi ve Vakıflar Umum Müdürlüğü gibi resmi ve yarı-resmi kuruluşlar tarafından, satın alınmıştır.⁹⁸

⁹³ Akar, *Varlık Vergisi...*, s. 66.

⁹⁴ Milli Müdafaa Vekâleti'nin Başvekâlete 13.11.1942 tarih, 21349 sayılı yapılacak Varlık Vergisi Talimatı Komisyonu hakkında gönderilen yazıda, Milli Müdafaa Vekâletini alakadar edecek işler hakkında gerekli hazırlıklar yapılmak üzere bu talimatnamenin bir an evvel hazırlanması zorunlu görüldüğünden bu talimatnamenin hazırlanması için teşkilî muhtemel komisyonun ne vakit nerede toplanacağına ve Vekâletin bu komisyona iştirak tarzının tespiti istenilmektedir. B.C.A. 030 10 135 970 8.

⁹⁵ Çıldır, *agt.*, s. 79.

⁹⁶ Akar, *Varlık Vergisi...*, s. 73.

⁹⁷ B.C.A. 030 18 01 02 102 57 10; İstanbul'da kitapçı sahibi olan iki mükellef mevcut durumlarını belirtir 13.01.1943 ve 22.01.1943 tarihli dilekçelerini Maarif Vekilliğine intikal ettirmişler, Maarif Vekâleti de dilekçelerin tasdikli birer suretini ilişik olarak Başvekâlete takdim etmişti. B.C.A. 030 10 0 144 31 13.

⁹⁸ Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İletişim Yay., İstanbul, 2000, s. 202, 205.

Varlık Vergisi'ne yönelik tipik uygulamalardan bir tanesi de zorunlu çalıştırma kararları olmuştur. Zorunlu çalıştırma sınırlı sayıda mükellefe uygulanmış, vergiyi ödemeyen mükelleflerin zorunlu çalıştırma tehdidi ile ödeme yapması amaçlanmıştır. Aynı dönemde Almanya'nın Yahudileri toplama kamplarına aldığı bilinmektedir. Türkiye'deki zorunlu çalıştırma uygulaması azınlıkları çok tedirgin etmiş ve zorunlu çalışma bahanesi ile tıpkı Almanya'daki Yahudilerin akıbetine uğrayacaklarını düşünmüşlerdir.⁹⁹

Varlık Vergisi'ni ödemeyen veya ödeyemeyen mükelleflerin çalışma zorunluluğunun uygulanış şeklinin, hükümet tarafından hazırlanacak bir talimatname ile belirleneceği, Kanunun on ikinci maddesinde belirtilmiştir. Kanunun çıktığı 12.11.1942 tarihinden sonra 11.12.1942'de vergisini zamanında ödemeyenlerin çalışma mecburiyetinin tatbik tarzını belirleyecek bir talimatname hazırlanması isteği Maliye Vekili tarafından, Başvekâlete gönderilmiştir.¹⁰⁰ Daha sonra hükümet, 07.01.1943'de yapmış olduğu toplantıda 19288'nolu çalışma mükellefiyeti talimatnamesini kabul etmiş ardından da 20.01.1943 tarihli ek kararname ile 55 yaşın üzerindeki için de uygulamanın aynı biçimde olacağını kabul etmiştir. Yükümlülerin gönderilecekleri kamplara sevkleri ve yükümlülerin çalışma şekilleri talimatnameye göre şu şekildedir:

"Madde 1. Varlık Vergisi Kanunu mucibince vergi tarh cetvellerinin asıldığı tarihten itibaren bir ay içinde borcunu ödemeyenler hakkında çalışma mecburiyetinin tatbikine esas olmak üzere mahallin en büyük mal memurluğunca bu gibilerin adlarını, soyadlarını, iş adreslerini ve bilindiği takdirde ikamet adreslerini ve vergilerinden ödemedikleri miktarı gösteren cetveller hazırlanır. Bu mükellefler aşağıdaki yazılı sıraya göre sevk tabii tutulur.

- a. Varlık Vergisi borcuna mukabil, hiçbir tediye bulunmamış olanlar.
- b. Vergisini kısmen ödemiş olmakla beraber haczi kabil mallarını kaçırmış olanlar.
- c. Menkul malını kaçırmadığı ve borcunu ödemek hususunda iyi niyet gösterdiği anlaşılanlar.
- d. Münhasıran gayrimenkulden dolayı mükellef tutulmuş bulunanlar.

Madde 2. En büyük mülkiye amirliği bu cetvellerde yazılı mükelleflerin kadınlardan maadasını sevk imkânlarını göz önünde tutarak zabıta marifeti ile kısım kısım celb ettirir.

Madde 3. İkinci madde mucibince yapılan tefrikten sonra geriye kalanlar arasından iki gözü kör veya kolsuz olan veya bir ayağı bulunmayan veya bir kolu ya da bir ayağı yok denecek derecede sakat olanlarla, seyahate mani olacak derecede hummalı ve had bir hastalıktan yatmakta bulunduğu sihi heyet raporu ile ve heyet bulunmayan yerlerde Hükümet doktorluğunca verilen raporla sabit olanlar da ayrılarak mütebakisi sevk tabii tutulur.

Madde 6. Mükellefler arasında bulunan ve askerlik hizmetleri yapmakta olan muvazaf ve ihtiyat erler hakkında çalışma mecburiyetinin tatbiki, askerliklerinin sonuna bırakılır.

⁹⁹ Akar, *Aşkale Yolcuları...*, s. 109; Çıldır, a.g.t., s. 79; Geniş Bilgi için bkz. Hüseyin Perviz Pur, *Varlık Vergisi ve Azınlıklar*, Eren Yay., İstanbul, 2007.

¹⁰⁰ B.C.A. 030 10 0 0 54 353 13.

Madde 8. Mükelleflerin, sevk edilecekleri iâşe masrafları kendilerine aittir. Bunlar ilk tevzii merkezine varıncaya kadar yetecek derecede yiyecekleriyle birlikte götürüleceklerdir.

Madde 12. Tevzi merkezlerinde, Nafia bürolarına teslim edilen mükellefler, Nafia Vekâletince tespit edilecek iş yerlerinde çalıştırılırlar. Hiçbir mükellef, ikamet ettiği veya ticari teşebbüsünün bulunduğu vilayet dâhilinde istihdam edilemez. Bunların çalıştırılma tarzı, Nafia Vekâletince tespit olunur.

Madde 14. Mükelleflerin yiyecek, giyecek ve yatacak levazımı masrafları kendilerine aittir.

Madde 15. Mükellefler, Varlık Vergisi borçlarını ödeyinceye kadar çalışmaya mecburdurlar. Bu vergiden olan borçlarını tamamen ödediklerine dair alakalı Maliye Dairesinden vesika getirenler, serbest bırakılır ve keyfiyet Maliye Dairesine de bildirilir.

*Madde 16. Çalışma mecburiyetini ifa sırasında hastalananlar tedavi ve iâşe ücretleri kendileri öder.*¹⁰¹

Mükelleflerin çalışma tarzına, Bayındırlık Bakanlığı karar verecek olup, on ikinci maddede zorunlu çalıştırılacak olanlara verilecek ücretin miktarının Maliye ve Bayındırlık Bakanlıklarınca ortaklaşa kararlaştırılacağı bildirilmektedir. Açıklanan ücret tutarlarına göre; mükellef, çalışması karşılığı günde 250 kuruş alacak ve bunun 60 kuruşunu yiyecek, yatacak vb. masraflar için kesilecek, kalan kısmı ise Varlık Vergisi borcuna mahsup olacaktır.¹⁰²

Varlık Vergisinin ödeme süresinin sona erdiği 21.01.1943 tarihinden itibaren zorunlu çalışma için mükelleflerin kamplarda toplanmasına başlanmıştır. Zorunlu çalışma uygulaması, mükelleflerden yalnızca (G) grubundan olanlara uygulanmıştır. Uygulama, verilen direktifler doğrultusunda 50.000 liranın üzerinde olan vergi borcunun %30'unu ödememiş olanlardan başlanarak, diğer (G) mükelleflere doğru inecektir. Göstermelik olarak zorunlu çalıştırılmaya tabii tutulması kararlaştırılan bazı (M) grubu mükellefler toplama merkezine sevk için alınmış, ancak çalışma kamplarına yollanmamıştır. İhtiyar, hasta, kadın, ecnebi ve 500 liradan aşağı vergi borcu olanlar bu çalışmadan istisna edilmişlerdir.¹⁰³

Verginin ilanından bir ay sonra ilk kafilenin sevk kararlaştırılmıştır. Merkez, Aşkale'yi çalışma yeri olarak tayin etmiştir. Vergisini vermeyenlerin çalıştırılacağı yerler; Deveboynu geçidi, Van ve civarı, Erzurum, Zigana Dağı, Bitlis, Elazığ, Kop Dağı, Diyarbakır, Siirt ve Palu olarak açıklanmıştır. O günlerde basın, çeşitli projelerde çalıştırılmak için insan gücüne duyulan ihtiyaçtan söz etmekte ve basında Zigana Dağı'nın açılması için 100.000 kişiye ihtiyaç duyulduğu şeklinde haberlere

¹⁰¹ 4305 sayılı Varlık Vergisi Kanununun çalışma mecburiyetine dair hükümleri ihtiva eden on iki ve on üçüncü maddelerinin tatbik suretini gösteren ilişik talimatnamenin meriyete konulması; Maliye Vekilliği'nin 03.01.1843 tarihli ve 22106.1.305 sayılı tezkeresi ile yapılan teklifi üzerine icra vekilleri heyetinin 07.01.1943 tarihli toplantısında kabul edilmiştir; B.C.O. 030 18 01 02 100 110 14; Resmi Gazete (12 Kânunusani 1943) Karamame (on iki ve on üçüncü maddelerin tatbik sureti hakkında talimatname).

¹⁰² Akar, *Aşkale Yolcular...*, s.112; Varlık Vergisi mükelleflerinin çalıştırılması işinde mesai saatleri dışında vazife görececek memurlara ücret verilmesi ile ilgili birine 200, 8'ine 100'er/ birine 80 ve 2'sine 60'ar lira aylık ücret verilmesi Maliye Vekilliği'nin 19.01.1943 tarihli ve 1329/109/184 sayılı tezkeresi ile yapılan teklifi üzerine 3656 sayılı kanunun 22. maddesine tevfi kan, icra vekilleri heyetince 23 Kasım 1943 tarihinde kabul olunmuştur; B.C.A. 030 18 01 02 100 113 17.

¹⁰³ Çıldır, *agt.*, s. 81, 82.

yer vermektedir.¹⁰⁴ Sevk edilecek yerlerin açıklanmasının ardından, İstanbul Defterdarlığı 21 Ocak 1943'de Vilayete 43 kişilik bir liste vermiştir. Daha sonra listede yer alanlar bir otele yerleştirilmişler bunun üzerine basın, borçluların otelde ağırlandıkları yönünde haberler yapmaya başlayınca, borçlular sevkiyat gününe kadar Sirkeci'deki eski ambarda bekletilmişlerdir. 27 Ocak 1943'de tamamı gayrimüslimlerden oluşan 32 kişilik kafile Aşkale'ye doğru trenle yola çıkarılmışlardır.

105

Aşkale'ye sevk edilmek üzere toplama merkezlerinde kampa alınan yükümlü sayısı 2057'dir. Ayrıca 10 mükellef de Aşkale'ye gitmemek için yurt dışına kaçmıştır.¹⁰⁶ 1943 yılı içerisinde 26 Şubat 160, 13 Mart 70, 22 Mart 60, 2 Nisan 69, 16 Nisan 56, 7 Mayıs 74, 17 Mayıs 84, 11 Haziran 36, 25 Haziran 26 ve 2 Temmuz'da da 34 kişi Aşkale'ye gönderilmişlerdir. Daha sonra ise, yine aynı yılda 6 Ağustos 43, 26 Ağustos 95 ve 21 Eylül'de de 78 kişi Sivrihisar'a gönderilmişlerdir. Kamplardaki toplam yükümlülerin 1869'u İstanbul'dan olup, 88'i İzmir, 100'ü de Bursa'dandır. Resmi verilere göre Aşkale'ye gönderilen toplam 1400 (G) grubu mükellefin 1299'u İstanbul'dandır.¹⁰⁷

Zorunlu çalışma işlemleri, 1943 yılı Eylülüne doğru gevşetilmiştir. Aşkale'deki mükelleflerin bir kısmı havaların soğuması ile Eskişehir Sivrihisar'a gönderilmiştir.¹⁰⁸ 06.12.1943'de Mükelleflerin Varlık Vergisi borçlarını ödemeleri için aile ve iş çevrelerinde çalıştırılmalarına izin verilmiştir.¹⁰⁹

Her ne kadar kanunda, uygulama beş yıllık olarak öngörülmüşse de, Varlık Vergisi, kabulünden on altı ay sonra, 15 Mart 1944'de kabul edilen ve 17 Mart 1944'de Resmi Gazete'de yayınlanan 4530 sayılı Varlık Vergisi'nin Bakayasının Terkine dair Kanun ile tasfiye edilmiştir.¹¹⁰ Aslında verginin tasfiyesinde ilk adım 17.09.1943'de, 4501 sayılı kanun ile atılmış, bu kanunla hizmet erbabı ve seyyarların vergilerinin kaldırılması hakkında maliyeye salahiyet verilmişti. Bu ek kanun ile önemli bir kısmının İstanbul'a ait olduğu 23.610 mükellefe ait 12.266.966 lira vergi borcu silinmiştir. Bu suretle 23 bin mükellef ve 12 milyon bakayanın yükü maliyenin omuzlarından kaldırılmıştır.¹¹¹ Vergisi silinen bu mükelleflerin tama-

¹⁰⁴ Akar, *Aşkale Yolcuları...*, s. 110.

¹⁰⁵ Basında bu mükellefler için: "Hâlbuki yapacakları şey ne kadar basitti. Borçlarının hepsini değilse bile bir kısmını ödemek. Fakat para hırsı gözlerini öylesine bürümüşü ki varlıklarının vergisini değil, zerresini bile ödemeye yanaşmadılar." şeklinde haberler çıkmıştır; Çıldır, *agt.*, s. 82.

¹⁰⁶ Akar, *Varlık Vergisi...*, s. 71.

¹⁰⁷ Çıldır, *agt.* s. 83; Erzurum'a giden mükellefler şehirde sıkıntı yaratmışlar ve polisle münakaşa içerisine girmişlerdir. 02.07.1943'te, Erzurum Valiliği tarafından Başvekâlet Yüksek Makamına gönderilen yazı ile vergi mükellefleri için 70 çadırın acilen talebi istenilmiştir. Gönderilen yazıda Vilayet Merkezinde, Varlık Vergisi mükelleflerinden iki okula 560 kişinin yerleştirildiği ancak bunlardan iase amacıyla dışarı çıkanların, mahalle aralarına dağılarak kadınlara sarkıntılık ettiklerinden ve polislin uzun süre bu kişileri zapt edemeyeceğinden dolayı acilen Erzurum'a 70 çadırın gönderilerek buradaki mükelleflerin şehrin güvenliği açısından, şehir dışında tutulmaları gerektiği belirtilmiştir. B.C.A. 030 10 0 89 590 12.

¹⁰⁸ Akar, *Aşkale Yolcuları...*, s. 137.

¹⁰⁹ Başvekâletten Dâhiliye, Maliye, Nafia Vekâletlerine 06.12.1943 tarihinde gönderilen yazıda, Varlık Vergisi borçlarını kanunun tayin ettiği müddet içinde ödemediklerinden dolayı, çalışma mükellefiyetine tabi tutulmuş olan vatandaşların, aile ve iş muhitlerinde çalışarak bakiye borçlarını ödeyebilmek imkânlarını bulabilmek için aileleri nezdine iadeleri uygun bulunmuştur. B.C.A. 030 10 0 135 971 24.

¹¹⁰ Resmi Gazete Sayı: 5657, (17 Mart 1944), Baş, *agt.*, s. 75.

¹¹¹ Ökte, *age.*, s. 196.

mına yakını (G) grubundandır. Çünkü (M) grubuna dâhil müstahdem ve benzerleri daha önce vergiden istisna edilmiştir.¹¹²

Varlık Vergisi ödeme oranı %74,11 olmuş, Türkiye'nin tamamında gayrimüslimlerin payı 223 milyon lira ile %52'ye yaklaşmıştır. Müslümanlar 122,5 milyon lira ile %29, yabancılar ise 79,5 milyon lira ile %19'u ödemekle yükümlü kılınmışlardır. Gerçekte, gayrimüslimler 166 milyon lira, Müslümanlar 115,3 milyon lira yabancılar ise 33 milyon lira vergi ödemişlerdir. Böylece makbuz karşılığı tahsil edilen yaklaşık 315 milyonun %53'ü gayrimüslimler, %36,5'i Müslümanlar ve %10,5'i de yerleşik yabancılar tarafından ödenmiştir.¹¹³ İngiltere ve ABD'nin tutumları dikkate alınarak 15 Mart 1944'te, Varlık Vergisi ile ilgili tüm cezalar ve takibatlar tahsil edilmeyerek 108 milyona yakın vergi alacağı iptal edilmiştir.¹¹⁴

3. Varlık Vergisi'ne Yönelik Tepkiler

Varlık Vergisi Kanunu'nun başlangıçta sert görünmesi ve uygulamada yumuşatılmasına rağmen, İkinci Dünya Savaşı koşullarında Almanya'daki toplama kamplarını çağrıştıran, mükelleflerin çalıştırma kamplarına gönderilmesi olayı, kısa dönemde diğer mükellefler açısından tahsilâtı hızlandırmış ancak, dış basında olumsuz tepkilerin yolunu açmış: "Varlık Vergisi. Türk barbarlığının yeni örneği.", "İrkçı bir uygulama: Türkiye'de Varlık Vergisi." şeklinde manşetler görülmüştür.

Varlık Vergisi'ne karşı gösterilen tepkiler genellikle Müttefik ülkelerden gelmiştir. İngiltere göndermiş olduğu notalarla uygulamayı protesto ederken, ABD'nin Musevi kökenli Ankara Büyükelçisi de uygulamanın ırkçı bir karakter taşıdığını Washington'a bildirmiştir. Büyükelçi raporunda: Başbakan Saraçoğlu'nu, Hitler'e özenmekle suçlamıştır. Almaya ise uygulamadan şikâyetçi olmamıştır.¹¹⁵

İstanbul'da Rumca çıkan Metapolitefsis Gazetesi, Varlık Vergisi Kanunu'nun yürürlüğe girdiği günden itibaren vergi aleyhindeki yayınına sistemli bir şekilde devam etmiştir. Bu yayınlarda bir zamanlar tarh edilen verginin hatalı olduğu, azınlık okullarında Türk öğretmenlerinin öğrencilere kötü muamele ettiği üzerinde durularak, Varlık Vergisi mükelleflerinin çalışma yerlerinden dönmesi üzerine mükelleflere hitaben "*sizin için divanı harplere verildim*" diyecek kadar ileri gitmiştir. Geline durumda ise mükellefler için genel af ilan edilmesini talep etmiştir.¹¹⁶

İngiliz Ticaret Odası tarafından İstanbul'da çıkarılan 27 Şubat 1943 tarihli sayıda yıllık rapor başlıklı yazıda, Varlık Vergisi ile ilgili: "*Her hangi bir fevkalâde vaziyeti karşılamak üzere munzam bir vergi ihdasına hiç kimse itiraz edemez. Fakat mükelleflere vergi tahvil edilirken hiçbir sabit vahidi kıyasî gözetilmemiştir*" denilmiştir. Raporda

¹¹² Baş, agt., s. 75.

¹¹³ Akar, *Varlık Vergisi...*, s. 77.

¹¹⁴ Demirci, agt., s. 26.

¹¹⁵ Çıldır, agt., s. 87, 88.

¹¹⁶ B.C.A 030 10 0 0 86 569 8.

ayrıca, bu kanuna göre mükelleflere temyiz hakkının verilmediği ve icapların yerine getirilmediği takdirde mükelleflerin şiddetle cezalandırılmaları hatta mecburi ameliliğe alınmaları gerektiği vurgulanmıştır. Buna ilaveten raporda, verginin, yalnız sermaye üzerine kurulmuş ağır bir vergi olarak değil aynı zamanda bütün piyasanın istikrarını bozan bir vergi olarak ortaya çıktığı dile getirilmiştir.¹¹⁷

Deutsche Allgemeine gazetesinde 28 Ocak 1943'de "Türkiye'de Varlık Vergisi" başlığı altında çıkan yazının Türkiye'nin Berlin Büyükelçiliğinden gönderilen, Fransızcaya çevrilmiş suretinde: Varlık Vergisi'nden en fazla Yahudi, Rum ve Ermenilerin etkilendiği üzerinde durularak ciddi araştırmalar yapılmadan bu gruptaki azınlıklara, yüksek oranda vergi tarh edildiği vurgulanmıştır.¹¹⁸

İç basında ise uygulama öncesi ve uygulama sırasında vergi desteklenirken, daha sonra basın ikiye bölünmüş, bir grup verginin haklılığını savunmaya devam ederken diğer bir grup ise vergiye karşı tavır almıştır. Basında kanunun öne çıkarılan yanı ahlaki yönü olup, vicdan meselesi, memleket borcu, sigorta ücreti, İhtikâr yapanlara devletin ilk ihtarı şeklinde değerlendirilmiştir.

Verginin kaldırılmasının hükümetin başarısızlığı olarak görülmemesi gerektiğini ifade eden yazarlar, verginin kaldırılmasının ve yükümlülerinin borçlarının silinmesinin bir bağış olmadığını, verginin yürürlükten kaldırılmasının yapılan her türlü takibata rağmen tahsil edilemeyen vergi döküntülerinin üzerine çizgi çekilmesi olduğu üzerinde durmuşlardır.¹¹⁹

Sonuç

Türkiye, 1939–45 yılları arasında, uygulamış olduğu politika ile savaş dışında kalmayı başarmış, Ancak bu durum, onun olağanüstü savunma tedbirleri almasına engel teşkil etmemiştir. Alınan bu olağanüstü savunma tedbirleri ise ekonomik ve toplumsal yaşamda bir takım kısıtlamalara yol açmıştır. Böylelikle, Türkiye fiilen savaşa girmemiş ise de özellikle ekonomik alanda savaşın koşulları bütün ağırlığı ile Türkiye'de hissedilmiştir. Bu nedenle 1939–45 yılları, Tek Parti döneminin en kritik dönemi olmuş ve hükümeti ekonomik anlamda bir takım tedbirler almaya da zorlamıştır.

Varlık Vergisi, Milli Korunma Kanunu hükümlerine dayanılarak uygulama alanı bulmuştur. Savunma masrafları altında zor durumda kalan hükümet, fiyat artışlarını önleyememiş, özellikle ordunun iâşesini sağlamak için yeni gelirlere muhtaç olmuştur. Hükümet, normal vergi gelirleri ile karşılayamadığı bu gelirleri, olağanüstü vergi gelirleri ile karşılama yolunu tercih etmiştir. Bu olağanüstü vergilerin başında ise Varlık Vergisi gelmiştir.

¹¹⁷ B.C.A. 030 10 0 0 85 560 19.

¹¹⁸ B.C.A. 030 10 0 0 232 563 2.

¹¹⁹ Yel, *agt.*, s. 174; Haydar Lütfü Ejder, "Türkiye'de Vergi Politikaları," *G.Ü.İ.B.F. Dergisi* 4/2000, s. 128; Varlık Vergisi ile ilgili şu tür değerlendirmeler de mevcuttur: "Aslında verginin uygulanması ile ilgili veriler elimizde tam olarak mevcut olmamakla beraber, verginin savaş yıllarında epeyce kuvvet kazanan ırkçı ideolojinin etkisi ile azınlıklara karşı kullanılmış olduğu bir gerçektir." Timur, *age.*, s. 188.

Tepkiler özellikle verginin uygulanması sırasında kendini göstermiş, mükellefin çoğu adlarına tarh edilen vergi miktarlarına itiraz etmişlerdir. Vergisini ödemeyen mükelleflerin bir kısmının ise, ülkenin belirli bölgelerine çalışma yerlerine sevk edilmesi, Varlık Vergisi'ne karşı olan muhalefetin önemli bir kısmını doğurmuştur. Bütün bunlara rağmen, Varlık Vergisi, on altı aylık uygulama süresince 1942 yılı sonunda tedavülde bulunan paranın %43'üne yakın bir kısmının vergilendirilmesini sağlamıştır. Böylece bu kısa dönemde, toplam eşya fiyatlarında ve geçinme endekslerine olumlu bir etki yaratmıştır. Varlık Vergisi, İkinci Dünya Savaşı yıllarında, para arzını azaltmak, karaborsa ile mücadele etmek, aşırı kazançları vergilendirmek ve fiyat artışlarını önlemek için bir kurtarıcı olarak görülmüş. Ancak, amaçladığı bu ekonomik hedeflere ulaşamamıştır.

Varlık Vergisi aracılığı ile alınmak istenilen ekonomik sonuçlar bir tarafa, İttihat ve Terakki ile birlikte uygulanmak istenen ancak, tam anlamı ile netice alınmayan "Milli Burjuvazi" yaratma gibi siyasi bir sonuç da hedeflenmiştir. Böylece, piyasadaki azınlıkların etkinliği kısırlarken, Müslüman-Türk girişimciler piyasaya girme fırsatı yakalamışlardır.

Varlık Vergisi, Türk Siyasal alanında önemli izler bırakmış, azınlık kesimin CHP'den uzaklaşmasına, özellikle çok partili hayata geçiş denemelerinde bu kesimin DP'yi desteklemelerine yol açmıştır.

Netice itibari ile Varlık Vergisi'ne yönelik yapılan eleştiriler ve çıkan tartışmalar, uygulamanın ekonomik açıdan doğru olup olmamasından ziyade verginin niteliği ile ilgilidir. Zira, Varlık Vergisi, dönemi içerisinde savaş şartlarından dolayı, Avrupa'da uygulanan savaş vergilerinden çok da farklı değildir. Bahsi geçen Varlık Vergisi ile Avrupa'da alınan savaş vergileri arasındaki önemli farklar: Verginin tarihi, tahsil süresi, zorunlu çalıştırma uygulamasıdır. Ancak, bu farklardan en önemlisini teşkil eden ve en çok eleştiri almasına yol açan ise verginin, daha çok ülkedeki azınlıklar üzerinden tahsil edilmesidir. Bu durum, Varlık Vergisi'ne yönelik eleştirilerin, özellikle olumsuz yönde ortaya çıkmasında büyük bir faktör olmuştur.¹²⁰

¹²⁰ Ömer Metin Çiftçiöğlu, *1945-60 Döneminde Şekillenen Dünya Konjonktüründe Türkiye Ekonomisinin Gelişme ve Değişme Eğilimleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2008, s. 113.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- B.C.A. 030 10 0 0 54 353 13.
B.C.A. 030 18 01 02 100 110 14.
B.C.A. 080 18 01 02 101 10 19.
B.C.A. 030 18 01 02 100 110 17.
B.C.A. 030 18 01 02 102 57 10.
B.C.A. 030 10 0 0 144 31 13.
B.C.A. 030 10 0 0 89 590 12.
B.C.A. 030 10 0 0 135 971 24.
B.C.A. 030 10 0 0 85 560 19.
B.C.A. 030 10 0 0 232 563 2.
B.C.A. 030 10 0 0 135 971 23.
B.C.A. 030 10 0 0 86 569 8.
B.C.A. 030 10 135 970 8.
B.C.A. 030 18 01 02 100 113 17.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 5255, 12 Kasım 1942.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 5302, 12 Ocak 1943.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, C.28, İçtima: 4, TBMM Matbaası, Ankara, 1942.

Kitap ve Makaleler

- Akar, Rıdvan, *Aşkale Yolcuları, Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*, Belge Yayınları, İstanbul 2000.
Akar, Rıdvan, *Varlık Vergisi Kanunu, Tek Parti Döneminde Azınlık Karşısı Politika Örneği*, Belge Yayınları, İstanbul 1992.
Aktar, Ayhan, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1995)*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2005.
Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, Remzi Kitapevi, C.2, İstanbul 1991.
Baş, Hakan, *Varlık Vergisinin Türk Siyasal Yaşamına Yansımaları*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2006.
Çetin, Hasan, *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'nin Sosyo Ekonomik Durumu (1939-1945)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2007.
Çıldır, Bülent, *İkinci Dünya Savaşı Dönemi İktisadi Tedbirlerden Varlık Vergisi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002.
Çiftçioglu, Ömer Metin, *1945-60 Döneminde Şekillenen Dünya Konjonktüründe Türkiye Ekonomisinin Gelişme ve Değişme Eğilimleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 2008.
Demirci, Emine, *Çok Partili Sisteme Geçiş Sürecinde CHP'de İdeolojik Arayışlar (1945-1950)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.
Ejder, Haydar Lütfü, "Türkiye'de Vergi Politikaları," *G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi* 4/2000, ss. 127-132.
Ergeç, Deniz, *Milli Burjuvazi Yaratılma Sürecinde Varlık Vergisi'nin Rolü*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.
Erkin, Feridun Cemal, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başnur Matbaası, Ankara 1968.
Güneş, Günver, "Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Toplumsal Yaşama Etkileri", *Türkler*, (Editörler) Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, C.17, Ankara 2002, ss.615-622.
Goloğlu, Mahmut, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, Kalite Yayınları, Ankara 1974.

- Gönlübol, Mehmet-Sar, C., *Olaylarla Türk Dış Politikası*, A.Ü.S.B.F. 6. Baskı, Ankara 1987.
- Haytoğlu, Ercan, "Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 1945'te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)" *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, 1997, ss. 46-56.
- Kafaoğlu, A. Başer, *Varlık Vergisi Gerçeği*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005.
- Kara, Bülent, *Tabiiyetten Vatandaşlığa Geçiş Sürecinde Türkiye'de Azınlıklar (1923-1950)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Erzurum 2004.
- Koçak, Cemil, *Siyasi Tarih*, (Yay. Yön. Sina Akşin) *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, C.4, Cem Yayınları, İstanbul 1992.
- Koraltürk, Murat, "Türkiye Ekonomisi (1936,1960)", *Türkler*, (Editörler) Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, C.17, Ankara 2002, ss.581-597.
- Ökte, Faik, *Varlık Vergisi Faciası*, Nebioğlu Yayınları, İstanbul 1951.
- Pur, Hüseyin Perviz, *Varlık Vergisi ve Azınlıklar*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasî Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Yayınları TTK. Basımevi, Ankara 1990.
- Şenşekerci, Erhan-Gülcan, Yılmaz, *Türk Devrim Tarihi ve Atatürkçülük*, Alfa Akademi Yayınları, İstanbul 2006.
- Timur, Taner, *Türk Devrimini ve Sonrası*, İmge Yayınları, Ankara 1994.
- Ülman, Haluk, "(1923-1968) Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler", *A.Ü.S.B.F. Dergisi*, C. XXIII. Ankara 1985.
- Weisband, Edward, *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye* (Çev. M.A.Koyabağ-Örgen Uğurlu), Örgün Yayınları, İstanbul 2002.
- Yel, Serkan, *Varlık Vergisi Karşısında Azınlıkların Tutumu*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2009.
- Yeşil, Ahmet, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

EK. 1

Varlık Vergisi borçlarını zamanında ödemeyen 55 yaşını geçmiş mükelleflerin çalışma mecburiyetine tabi tutulması, 20.01.1943.

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayı
2
19351

Kararname

4354 sayılı kanunun 4 üncü maddesiyle Maliye Vekâleti bütçesinde "Varlık vergisi tatbiketine müteallik bîlûmun ücret ve masraflar" adıyla açılan 301 inci fesıldan tediye edilmek üzere, Varlık vergisi mükelleflerinin geliştirilmeleri işlerinde mesai saatleri dışında münferiden vazife görecek memurlardan birine 200, 8 ine 100er birine 80 ve 2 sine 60 ar lira aylık ücret verilmesi; Maliye Vekilliğinin 19/1/1943 tarihli 1329/109/184 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine, 3656 sayılı kanunun 22 inci maddesine tevfikeyen, İcra Vekilleri Heyetince 23 Ocak 1943 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

[Signature]

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
[Signatures]

Ma. V. Mf. V. Na. V. İ. V. S. İ. M. V.
[Signatures]

G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Tl. V.
[Signatures]

030	18	01	02	100	113	17
-----	----	----	----	-----	-----	----

Deutsche Allgemeine Zeitung du 28 Janvier 1943

Taxe perçue sur la fortune

Selon les informations de la presse d'Istanbul les versements faits jusqu'à la fin de 1942 en vertu de la loi sur la taxe à percevoir de la fortune ont atteint le montant de 45 millions de Stg. Certaines difficultés ayant surgi par rapport à cette taxe la Gümrük Banque a pris des mesures en vue de prendre à sa charge certaines marchandises d'importation qui sont destinées à l'industrie d'Etat.

Le montant de la taxe à percevoir sur la fortune s'élèvera probablement à un demi milliard de Stg. avec une circulation de billets de Banque de 700 000 millions. Le but que poursuit la perception de cette taxe spéciale est l'amoindrissement de l'excès du pouvoir d'achat, notamment des minorités israélites, arméniennes et grecques. La perception de la taxe est d'une très large portée vu que l'estimation des fortunes est faite souvent sans étude approfondie des données financières et vu qu'aucune protestation n'est possible. Il en résultait de nombreuses rigueurs qui aboutissent parfois à des confiscations d'autant plus que la taxe est à payer jusqu'à mi-Janvier et qu'en cas de non-paiement des travaux forcés sont prévus. Des firmes étrangères sont également lourdement affectées de la loi sur la taxe en question. Des marchandises expédiées de l'étranger ont dans certains cas été arrêtées en route télégraphiquement pour les soustraire à une saisie éventuelle. Il semble que la taxe sur la fortune aura comme conséquence la turcisation de l'économie.

